

İSLAM DÜNYASINDA İNSANİ DURUM

ARALIK 2019

Kadriye Sınmaz

İNSAMER
İNSAN VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية

www.insamer.com

info@insamer.com

ARAŞTIRMA 187

İSLAM DÜNYASI

Araştırma 107
İslam Dünyası
Aralık 2019

İslam Dünyasında
İnsani Durum

Hazırlayan: Kadriye Sınmaz
Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Ahmet Emin Dağ
Editör: Ümmühan Özkan
Web Editörü: Sueda Nur Çokadar

©İNSAMER 2019

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur. İNSAMER'in izni olmaksızın yayının metni herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Referans için:

Sınmaz, Kadriye. *İslam Dünyasında İnsani Durum*, Araştırma 107, İNSAMER, Aralık 2019.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Nuhun Gemisi

Sayfa Tasarım: Nurgül Ersoy
Baskı: Pelikan Basım
Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.
Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية والاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd.
Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091
Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Giriş	01
İslam Dünyasının Genel Görünümü	02
Silahlı Çatışma, İşgal ve Savaşlar	03
Ekonomik Durum ve Sosyal Adalet	07
İnsani Kalkınmışlık Durumu	11
Gıda Güvenliği ve Su Kaynaklarının Kullanımı	11
Sağlık	14
Eğitim	17
Kadınlar ve Çocuklar	19
Engelliler	24
Doğal Afetler ve Afet Riski Durumu	26
İnsani Krizlerin Etkileri	30
Ölümler	32
Göçler	32
Sonuç	36
Sonnotlar	37

Giriş

❖ Bu rapor, İslam dünyasının içinde bulunduğu insani durumla ilgili genel tabloyu ortaya koymayı amaçlamaktadır.¹ Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan İslam dünyasında birbirinden çok farklı coğrafi koşullar, siyasi yapılar ve ekonomik kalkınmışlık düzeyleri söz konusudur. Her bir İslam ülkesindeki insani durum, yarımadadaki koşulların yanı sıra sömürgecilik mirası, Batı'ya olan bağımlılık düzeyi, eğitim seviyesi ve kalitesi, doğal afet riski, siyasi istikrarsızlığa yatkınlık gibi birçok unsura bağlı olarak şekillenmektedir.

Mevcut insani durumu ortaya koyan genel koşulların yanı sıra bir de bunları ağırlaştıran ama kolaylıkla ayırt edilemeyen potansiyel unsurlar söz konusudur. Bu yönüyle bazı ülkelerin insani altyapılarının oluşumunda belirgin rol oynamış olan sömürge mirası ve bugün var olan dışa bağımlılık ilişkileri de dikkat çekicidir.

Geleneksel sömürgecilik “böl, parçala ve yut” şeklinde özetlenebilecek askerî müdahaleyi öngören bir politikayı benimserken, yeni sömürgecilik “ihtilaf yarat ve sömür”² şeklinde görünmezlik, meşruluk ve karşı tepkiyi önleme temelleri³ üzerine kurulmuş bir politikayı benimsemektedir. Bu yeni yaklaşım, var olan sorunları büyüten ve kronikleştiren bir etki yaratmaktadır.

İslam dünyası denilen devasa coğrafyada nelerin insani sorun olduğu konusu da önemlidir. Bu çalışmada bir yandan yoksulluk, eğitim, temiz suya erişim, gelir eşitsizliği gibi temel insani göstergeler tespit edilirken bir yandan da bu olumsuzluklara yol açan siyasi ve ekonomik koşulların anlaşılması amaçlanmaktadır. Bundan dolayı kimi zaman doğrudan “insani” alan içinde sayılmayacak bazı siyasi ve ekonomik mülahazaların da tartışılması gerekmiş-

İslam dünyasındaki insani durum; coğrafi koşullar, siyasi yapılar ve ekonomik kalkınmışlık düzeyleri yanı sıra sömürgecilik mirası, Batı'ya olan bağımlılık düzeyi, eğitim seviyesi ve kalitesi, doğal afet riski, siyasi istikrarsızlığa yatkınlık gibi birçok unsura bağlı olarak şekillenmektedir.

tir. Bu bağlamda İslam ülkelerindeki sıcak savaş ve çatışmalar, sebepleri açısından olmasa da yol açtıkları insani sorunlar bakımından insani tablonun değişmez problem alanlarını oluşturmaktadır. İnsani krizler doğuran bir diğer konu ise, sosyal adalet kavramı ile ilgilidir. Aslında bugün dünyada yaşanan birçok insani krizin sebebi, zannedildiği gibi kaynak kıtlığı değil, bilakis bu kaynakların kullanımının bazı ülkelerin elinde toplanmış olması veya o ülke içinde top-

lumun tüm kesimlerine adil biçimde dağıtılmamasıdır.

Bu raporda İslam dünyasına ilişkin insani rakamları yalın bir biçimde vermenin okuyucunun zihninde eksik bir izlenim bırakacağı gerçeğinden hareketle söz konusu veriler dünyanın diğer ülkeleriyle bazen de özellikle gelişmiş Batılı ülkelerinin rakamları ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Bu sayede okuyucunun mevcut tabloyu daha kolay karşılaştırması mümkün olacaktır.

İSLAM DÜNYASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

► Bugün İslam dünyasının genel görünümüne bakıldığında aynı anda en zengin ve en fakir kategorilerini bir arada görmek mümkündür. Dün-

ya petrol ve doğal gaz kaynaklarının neredeyse üçte ikisine sahip olan İslam dünyasının en önemli sorun alanlarından biri, bu kaynak zenginliği

ile çelişkili biçimde, ekonomik geri kalmışlık olarak dikkat çekmektedir; ikinci önemli problem alanı ise İslam coğrafyasının savaşlar, iç çekişmeler ve işgallerle dolu bir yer hâline gelmiş olmasıdır. Bugün dünyadaki sıcak savaşların büyük bölümünün İslam coğrafyasında yaşanıyor olması, insani durumu etkileyen en temel unsurdur. Bu tür insan eliyle üretilmiş krizler, İslam dünyasının insani kalkınmışlığını etkilemekte; gıda güvenliği, sağlık, eğitim ve çocukların gele-

ceği gibi birçok hayati problemin büyüyüp derinleşmesine yol açmaktadır. İlaveten İslam dünyasındaki doğal afetler ve ülkelerin afet riski, alt yapı eksikliği ile birleştiğinde de istenmeyen yeni insani krizlere kapı aralamaktadır. Bu çerçevede İslam dünyasındaki genel görünümü ortaya koymak üzere, sorunların doğmasında rol oynayan silahlı çatışmalar, ekonomik krizler, insani kalkınmışlık problemi ve doğal afetleri ayrı ayrı ele almak gerekmektedir.

SİLAHLI ÇATIŞMA, İŞGAL VE SAVAŞLAR

❖ Tarihin hemen her döneminde farklı gerekçelerle ve farklı aktörlerin dâhil olmasıyla birçok büyük savaş yaşanmıştır. 1914'teki 1. Dünya Savaşı'nda 16 milyondan fazla kişi hayatını kaybederken⁴ 1939'da yaşanan 2. Dünya Savaşı, yaklaşık 78 milyon kişinin hayatına mal olmuştur.⁵ Dünya genelinde böylesine ağır kayıpların yaşandığı iki büyük savaşın ardından uluslararası toplumda barış arayışları görülse de kalıcı bir barış yerine, bu kez Soğuk Savaş (1946-1991) dönemi başlamış ve süper güçlerin restleşme sürecinde ideolojik motivasyonlarla yine milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ve trilyonlarca dolar servet heba olmuştur. 1990'lı yıllarda, bu gidişatı değiştirme şansını yakalayan dünya, bölgesel ve küresel yeni çekişme alanları ile bu fırsatı da heba etmiş, 2000'li yıllar yeni dinamiklerle birlikte yeni çatışmaları getirmiştir. 21. yüzyıla, 11 Eylül'de ABD'deki İkiz Kulelere düzenlenen saldırılarla girilmiş ve ABD'nin bu olayı gerekçe göstererek Afganistan ve Irak işgalleriyle başlattığı süreç, küresel bir çatışmaya dönüşmüştür. Terörle mücadele bahanesiyle başlayan yeni gerilim sürecinde, İslam

dünyası yeni bir çatışma sarmalının içine sürüklenmiştir. Hasılı, Afganistan ve Irak işgalleri, terörü sona erdirmek yerine daha da arttırmıştır. 2011 yılından itibaren ise bu defa Mısır, Suriye, Libya ve Yemen'i içine alan sıcak savaşlar ve bunlara bağlı sayısız yerel kanlı hesaplaşma dönemi başlamıştır.

Etnik, dinî ve ideolojik farklılıklar İslam dünyasındaki çatışmaların başlıca sebeplerindendir. Çatışmaların %70'i, milliyetçi duygularla hareket eden ve ayrımcı politikalara maruz kaldığını iddia eden etnik gruplar ve azınlıkların bağımsız bir devlet kurma isteğiyle ayrılıkçı gruplar etrafında toplanmalarından kaynaklanmaktadır.⁶

Bir diğer çatışma sebebi ise dinî farklılıklardır. Dinlerin varlığı bir çatışma sebebi olmasa da dinin yanlış yorumlanması ve farklı dinî ve mezhebî gruplara mensup kişilerin yönetimi ele geçirme isteği, çatışmaların ana sebeplerinden birini oluşturmaktadır. Aynı din veya mezhebe bağlı kişiler, inandıkları dinin şeriatını hâkim kılma isteğiyle iktidar karşısı bir dizi eyleme girişerek çatışmaları başlatıyor olsalar da bulundukla-

rı coğrafyalarda azınlık kalarak baskıya ve şiddete maruz kalan gruplar da bu durumun doğal bir sonucu olarak silahlı eylemlere girişmektedir.

Çatışmaların bir diğer sebebi ise doğal kaynakların dağılımı ve yenilenemeyen doğal kaynakların zamanla azalıyor olmasıdır. Uluslararası toplumda yer alan büyük güçler, kendi çıkarları adına petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının ve altın gibi değerli madenlerin bulunduğu toprakları istikrarsızlaştırarak müdahaleye açık hâle getirmektedir. Bu bağlamda zengin Arap ülkelerinin politikaları ve Ortadoğu çatışmalarındaki rolleri de önemli bir etkiye sahiptir.

İslam dünyasının farklı ülkelerindeki sosyoekonomik adaletsizlikler ve

halkın siyasete katılımının engellenmesi de bir başka çatışma sebebidir. Toplumda yolsuzluk, rüşvet gibi hadiselerin artması, zenginliğin belli çevrelerin elinde tekelleşmesi, zengin ve fakir arasındaki uçurumun derinleşmesi, mahrumiyet ve mağduriyet algısı gibi unsurlar, toplumsal yapıyı içten çürütmektedir. İslam dünyasının birçok bölgesindeki otoriter rejimlerin varlığı, muhalif seslere yönelik baskıyı artırmakta ve toplumdaki marjinalleşmeyi uç noktalara taşımaktadır.

Dünya geneline bakıldığında Ortadoğu ve Afrika'da yer alan ve Müslümanların çoğunlukta yaşadığı ülkelerde çatışmaların daha yoğun olduğu görülmektedir. Örneğin 2012 yılın-

Etnik, dinî ve ideolojik farklılıklar İslam dünyasındaki çatışmaların başlıca sebeplerindedir.

Birçoğu diktatörlükle yönetilen İslam ülkelerinde sosyoekonomik adaletsizliğin artması ve halkın siyasal katılımının engellenmesi, ülke içi istikrarı bozmakta, bu da Batılı güçlere demokrasi getirme bahanesiyle bu ülkelere müdahale imkânı sağlamaktadır.

da savaşa bağlı ölümlerin 1.000'den fazla olduğu altı silahlı çatışma yaşanmıştır ve bunların tamamı İslam ülkelerinde gerçekleşmiştir. Bu ülkeler Afganistan, Pakistan, Sudan, Somali, Suriye ve Yemen'dir. Bu çatışmalarda İslami ideolojiye sahip olduğunu iddia eden dokuz isyancı grup yer almıştır. 2014 yılında ise çatışmaların yaklaşık %60'ı İslam ülkelerinde vuku bulmuştur.⁷ 2018 yılında da Yemen, Suriye, Somali ve Afganistan'da dört büyük savaş yaşanmıştır. İsyancı grupların, resmî hükümetlerin, küresel ve bölgesel güçlerin dâhil olduğu bu çatışmalarda, Müslümanlar hem fail hem de mağdur olmuştur. 2010-2014 yılları arasında dünya genelinde yaşanan savaşlarda ölenlerin %94'ü (yaklaşık 209.000 kişi) Müslüman ülke vatandaşlarıdır.⁸

Çatışmaların İslam ülkelerinde yoğunlaşması, kuşkusuz, Müslümanların yaşadığı coğrafyaların stratejik konumu ve doğal kaynaklarının zenginliğiyle bağlantılı olsa da 2014 yılı sonrasında DAES'in ortaya çıkışı, bölgesel ve küresel anlamda şiddeti çok farklı boyutlara taşımıştır. Ancak burada yanlış anlamları önlemek için şu tespiti yapmak gerekmektedir: 1946-2014 yılları arasında yaşanan iç savaşlar, ülkelerdeki dinî eğilime göre sınıflandırıldığında en yüksek savaş oranının Hinduizm inancının kabul edildiği ülkelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu yıllar arasında Hindu- ların yoğun olduğu üç ülkeden ikisinde iç savaş yaşanmıştır. Aynı dönemde İslam ülkelerinin %41'inde (49 ülkeden 20'sinde); Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerin %27'sinde (110 ülkeden 30'unda) iç savaş yaşanmıştır.⁹

Çatışmaların İslam ülkelerine has bir durum olmadığı doğru olmakla birlikte, yakın dönemdeki çatışma-

ların ve geleceğe yönelik kriz beklentilerinin yoğunlaştığı bölgelerin daha çok Müslümanların yaşadığı ülkeler olduğu da bir gerçektir. Peki, savaşlar neden yoğun olarak İslam ülkelerinde yaşanmaktadır? Yukarıda bahsi geçen genel çatışma sebeplerinin hemen tamamı İslam ülkelerinde görülmekle birlikte, Müslümanların yaşadığı bölgelerdeki çatışmaların iki temel sebebi bulunmaktadır: İlki Batılı sömürgeci güçlerin dayattığı yapay sınırların mirası olan sömürge tarihidir. Örneğin İngiltere, 30 yıl işgal altında tuttuğu Filistin'den 1948'de çekilirken burada yapay bir devlet kurulmasını sağlamış ve Filistinlilerin topraklarını gasp ederek Siyonist rejimin kurulmasına önayak olmuştur. Sömürge dönemi mirası olan Siyonist İsrail rejimi, 1948'den bu yana birçok kez hem Filistinlilere hem de çevre ülkelere saldırmış ve bölgedeki pek çok çatışmanın baş aktörü olmuştur. İkinci sebep ise, ABD ve diğer Batılı devletlerle Rusya gibi büyük güçlerin müdahaleci politikalarıdır. Uluslararası toplumda artan milliyetçilik ve kutuplaşma eğilimi; etnik, dinî ve ideolojik olarak büyük bir zenginliğe sahip olan İslam ülkelerini kırılgan hâle getirmektedir. Birçoğu diktatörlükle yönetilen İslam ülkelerinde sosyoekonomik adaletsizliğin artması ve halkın siyasal katılımının engellenmesi, ülke içi istikrarı bozmakta, bu da Batılı güçlere demokrasi getirme bahanesiyle bu ülkelere müdahale imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda yakın geçmişte Afganistan, Irak ve Libya'da yaşananlar, Batılı müdahalelerin en bilindik örnekleridir.

Doğal kaynakların önemli bir kısmının İslam ülkelerinde bulunması ve özellikle petrol ve doğal gaz yatakları konusundaki küresel rekabet, bu ülkeleri hedef hâline geti-

ren başat bir rol oynamaktadır. Bu kaynakların kontrolü üzerine yaşanan çekişmeler, büyük güçlerin Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) gibi zengin ülkeler üzerinde tam bir hegemonya kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu durum söz konusu ülkeler başta olmak üzere, tüm bölgede güvenlik konusunda Batılılar lehine büyük bir avantaj sağlarken, İslam ülkeleri için kronik bir zaaf meydana getirmiştir.

İslam dünyasındaki çatışmaların en önemli malzemesi kuşkusuz ithal edilen silahlardır. Bu noktada, Batılı ülkelerin İslam dünyasına yönelik en büyük ihracat kaleminin silah olduğunu bilhassa belirtmek gerekmektedir. Bu yönüyle, yaşanan çatışmaların sürmesinin Batılı silah üreticilerinin çıkarına olduğu aşikârdır. Uluslararası barışı sağlamak adına kurulan Birleşmiş Milletler'in (BM) daimi üyeleri olan ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin, dünyanın en büyük silah üre-

ticisi ülkeleridir. Ortadoğu'da iç savaşların artmasıyla bölgenin silah piyasasındaki ithalat payı %30'ların üzerine çıkmıştır; yani dünyada satılan her üç silahtan biri Ortadoğu'ya gitmektedir. Ortadoğu'ya ihraç edilen silahların yaklaşık yarısı iki ülke tarafından (Suudi Arabistan ve BAE) satın alınmaktadır. Suudiler dünya silah ithalat piyasasında ikinci, BAE ise üçüncü sırada gelmektedir.¹⁰ Bu silahların önemli bir kısmı da Yemen, Suriye ve Libya gibi ülkelerdeki iç savaşlarda kullanılmaktadır.

Bu noktada, İslam ülkelerindeki çatışmaların sadece dışarıdan müdahalelere bağlı olduğu yönündeki bir açıklama, büyük oranda soyut, belirsiz bir tablo ortaya koyabilir. Zira her çatışmanın kendine özgü sebepleri ve değişkenleri olduğu muhakkaktır. Toplumsal uyumsuzluklar veya halkın yöneticilere karşı tepkisi görmezden gelinerek yapılan değerlendirmeler, bir çatışma için oluşturulmaya çalışılan çö-

Uluslararası barışı sağlamak adına kurulan BM'nin daimi üyeleri olan ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve Çin, dünyanın en büyük silah üreticisi ülkeleridir.

züm önerilerini kalıcı kılmaz ve suni bir yaklaşım olur; sadece iç faktörlerin dikkate alınması durumunda ise, bu defa da “büyük resim” görülemeyeceği için yine gerçekçi bir çözüm ortaya konulamaz.

Çatışmalar boyutlarına göre toplu ölümler, kitlesel göç hareketleri,

ekonomik geri kalmışlık, insani kalkınmışlığın sekteye uğraması (eğitim ve sağlık hizmetlerinde gerileme, kadın haklarında geri kalmışlık, engelli sayısının artışı, gıda ve su güvenliğinin yetersizliği vb.) gibi birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Suriye Savaşı

Yemen'deki bölgesel savaş

Libya iç savaş

İran - Suudi Arabistan gerilimi

Mısır'da cunta ve yol açtığı krizler

Afganistan'da Taliban'dan kaynaklı krizler

Bangladeş'te iç gerilimler

Keşmir'de işgal

Türkiye'nin terörle mücadelesi

Arakan'da soykırım

Sudan'da istikrarsızlık

Günümüzde İslam Dünyasındaki Başlıca Gerilim ve Çatışmalar

EKONOMİK DURUM VE SOSYAL ADALET

İslam dünyasının en önemli toplumsal sorunlarının başında ekonomik geri kalmışlık ve sosyal adaletsizlik gelmektedir. Ekonomik geri kalmışlığın birçok sebebi olsa da özellikle ülkenin dezavantajlı bir coğrafyada bulunması, ham madde yok-sunu olması, altyapı eksikliği, siyasi istikrarsızlık, eğitim seviyesinin düşüklüğü gibi birçok unsur bu sorunun oluşmasında belirleyici olmaktadır. Ekonomik kaynakların

belli kişi veya grupların tekelinde toplanması, zengin-fakir arasındaki gelir uçurumunun yüksek olması, işsizlik, yolsuzluk ve rüşvet gibi sebepler, sosyal adaletsizliği tetikleyen başlıca unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Sıralanan bu koşullara dayalı ekonomik geri kalmışlık, İslam ülkelerinde mevcut insani krizlerin ortaya çıkışında hem sebep hem de sonuç durumundadır. 2010 yılı sonlarında Tunus'ta baş-

layarak birçok İslam ülkesinde barışçıl ayaklanmalara yol açan Arap Baharı gösterilerinde ortak taleplerden biri “aş/ekmek” sloganıyla ifade edilen ekonomik yetersizlikti.

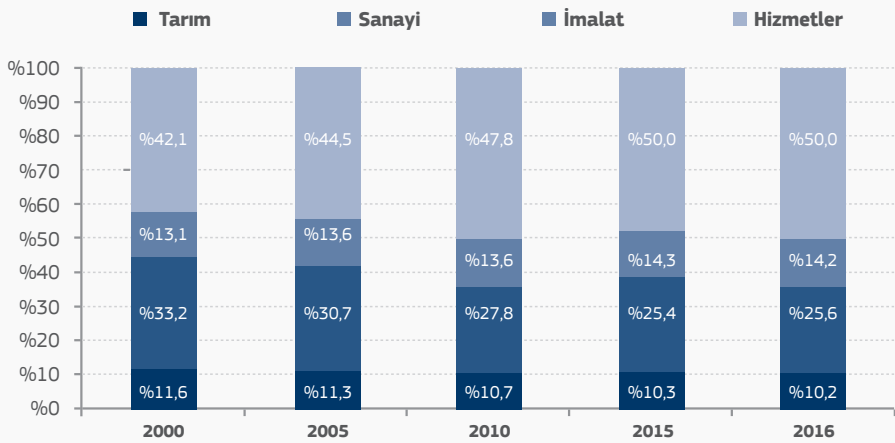
1,8 milyarla dünya nüfusunun %24’ünü oluşturan İslam ülkeleri, uluslararası ekonomide önemli bir yere sahiptir. Dünya toplam gayrisafi yurt içi hasılasının (GSYİH) %15,3’ünü oluşturan İslam ülkeleri, toplam üretimin ise ancak %8,2’sini gerçekleştirmektedir. Dünya genelinde ekonomik büyüklük olarak ABD (%15,3) ve Çin’in (%18,2) ayrı ayrı payları, İslam ülkelerinin toplam payından fazladır.¹¹ Bu bağlamda İslam ülkelerindeki mevcut ekonomik potansiyelin yeterince kullanılamadığı açıkça anlaşılmaktadır.

İslam ülkelerinin birçoğunda hâlen birincil ekonomik faaliyet tarım olsa da genel olarak en büyük katma değeri %52,7’lik oranla hizmet sektörü sağlamaktadır. Ekonominin en önemli unsurlarından biri sayılan sanayi üretimi ise %35,8’lik katma değer oranıyla ikinci sırada yer almaktadır; tarım, balıkçılık ve ormancılığın ekonomiye katkıları %11,5 ile nispeten daha küçüktür.¹²

2013 yılında toplam gelirleri 15,8 trilyon dolar olan İslam ülkelerinde bu rakam 2017’de 19,4 trilyon dolara yükselmiştir. 2017 yılında toplam gelirin (GSYİH) %73,9’u 10 ülkeden kaynaklanmıştır. Endonezya, %15,5 ile bu toplamda en yüksek paya sahipken onu %12,9 ile Türkiye takip etmektedir; daha sonra sırasıyla Suudi Arabistan (%10,4), İran (%6,6) ve BAE (%5,7) gelmektedir.¹³ İslam ülkelerinin genel ekonomik performansı, bu 10 ülkedeki gelişmelere oldukça bağımlı durumdadır. Bu rakamların bir diğer olumsuz özelliği ise, söz konusu öncü ülkelerden dördünün (Suudi Arabistan, İran, BAE ve Nijerya) ihracat kazançlarının ham madde ihracatına yani petrol ve doğal gaz satışına dayanmasıdır; dolayısıyla katma değeri yüksek ihracat yerine petrol ihracatına bağımlı olunması, bu ülke ekonomilerini kırılgan hâle getirmektedir.

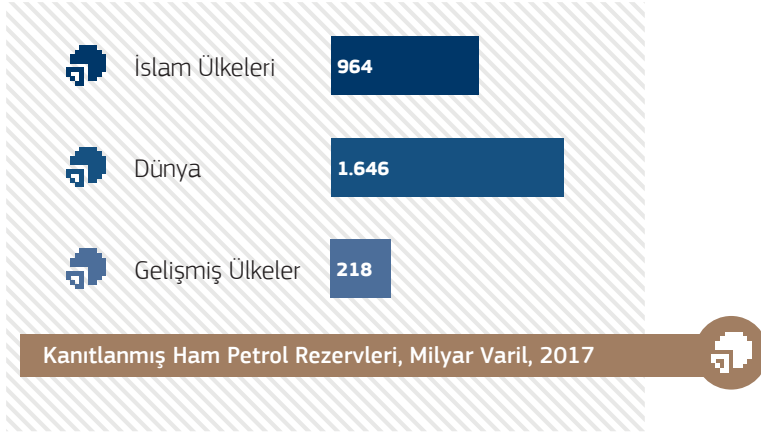
İslam ülkelerinde kişi başına düşen ortalama gelir 2013 yılında 9.812 dolar (dünya genelinde aynı tarihte kişi başına düşen gelir 14.889 dolar) iken 2017 yılında 11.137 dolar (dünyada 17.225 do-

Dünya toplam GSYİH’nin %15,3’ünü oluşturan İslam ülkeleri, toplam üretimin ise ancak %8,2’sini gerçekleştirmektedir.

Ekonomik Sektörlerin Toplam Katma Değer İçindeki Payı

Kaynak: SESRIC

İslam ülkeleri, küresel petrol rezervlerinin %58,6'sına tekabül eden 964 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir.

lar) seviyesine yükselmiştir. İslam ülkeleri arasında kişi başına düşen gelir değerlendirildiğinde %16,4'lük oranla Katar birinci sırada gelirken onu %10 ile BAE ve %8 ile Brunei izlemektedir.¹⁴ Katar, dünya genelinde kişi başına düşen gelirden yedinci sıradadır. Söz konusu rakam İslam ülkelerinin ortalamasından 5,5 kat fazladır. Bu fark, İslam ülkeleri arasındaki gelir uçurumunun yüksekliğini ve eşitsizliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özetle İslam ülkelerinde dünya ortalamasının oldukça altında seyreden toplam gelir miktarı ve kişi başına düşen gelir miktarı, mevcut kaynakların paylaşımındaki adaletsiz dağılımı yansıtmaktadır.¹⁵

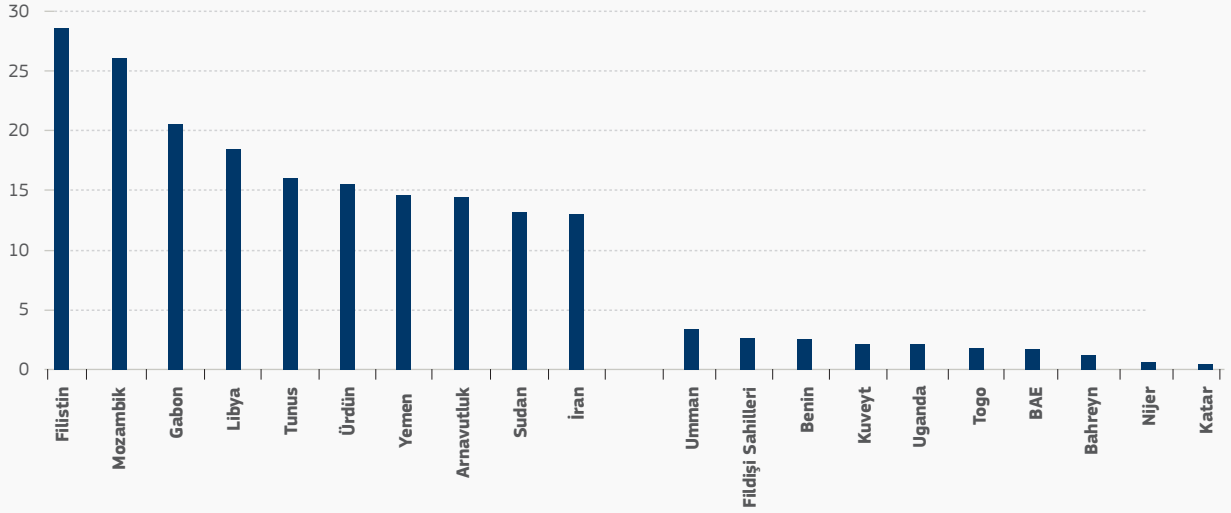
İslam ülkelerinde büyüme oranları ortalama %3,8 civarındadır. Bu rakam geçmiş yıllara göre önemli bir düşüşe işaret ederken, küresel ekonomik krizler de büyüme üzerinde olumsuz rol oynamıştır. Petrol fiyatlarındaki artışın, en azından bazı İslam ülkelerindeki büyüme oranlarını arttıracığı tahmin edilmekte ve 2019'da bu oranın %4,2 olması beklenmektedir. Fildişi Sahili %7,8 büyüme oranıyla İslam ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülkedir. Onu sırasıyla Senegal (%7,2), Tacikistan (%7,1), Bangladeş (%7,1) ve Türkiye (%7) takip etmektedir.¹⁶

Ekonomik anlamda İslam coğrafyasının en bariz özelliklerinden

biri, sahip olduğu yer altı zenginlikleridir. İslam ülkeleri, küresel petrol rezervlerinin %58,6'sına tekabül eden 964 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir; ayrıca küresel doğal gaz rezervlerinin %58'ine karşılık gelen toplam 4 trilyon metreküp doğal gaz rezervleri vardır. Altın da dâhil olmak üzere değerli emtia konusunda İslam ülkelerinin kanıtlanmış rezerv oranları yıldan yıla artış göstermektedir (1996'da %12,5 iken 2016'da %26,4 olmuştur). İslam ülkelerinin toplam dünya rezervlerindeki ortak payı 1996 yılında %9 iken bu rakam 2016 yılında %13,3'e yükselmiştir.¹⁷

Petrol ve doğal gaz başta olmak üzere, üretim için gerekli temel ham maddelerin önemli bir kısmı İslam ülkelerinden çıksa da bu servetin dağılımı oransal olarak dengeli olmadığından birçok İslam ülkesinde millî gelir, kişi başına düşen gelir ve büyüme oranları gibi temel ekonomik göstergeler dünya ortalamasının oldukça altındadır. İslam ülkelerinin mevcut kaynaklarını yeterli ve etkili kullanamaması, buradaki işsizlik ve enflasyon oranlarını da arttırmaktadır.

2018'de dünya genelinde işsizlik oranı 172,5 milyon kişi ile ortalama %5 olurken,¹⁸ İslam ülkelerinde bu oran daha yüksek bir seyir izleyerek 2000 yılından bu yana %7,5 ve %6,8 seviyelerinde seyretmektedir. Bazı İslam ülkelerinde kadınların istihdamı konusunda birçok adım atılsa da 2017 yılında kadın işsizlik oranı %9,3 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır; bu oran erkekler arasında %6,6 civarındadır. İslam ülkeleri arasında en düşük işsizlik oranı %0,1 ile Katar'dadır. Buna karşın 2006'dan bu yana uygulanan abluka sebebiyle Filistin %27,4 ile en yüksek işsizlik oranına

İslam Ülkelerinde En Yüksek ve En Düşük İşsizlik Oranları (% , 2017)

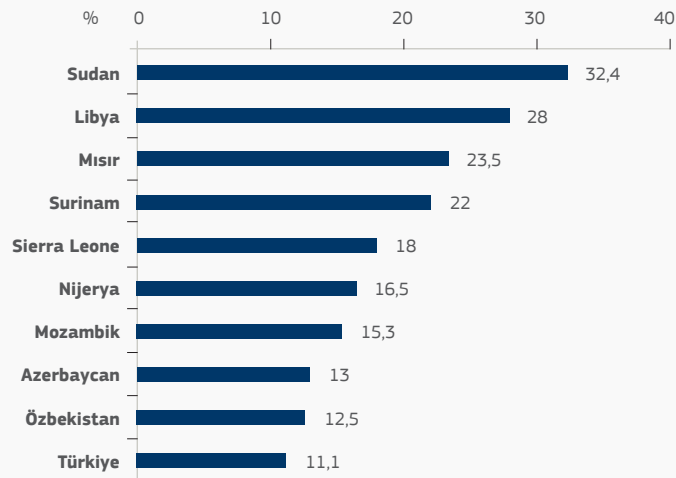
sahip İslam ülkesidir; bu oran Gazze'de %52'yi bulmaktadır.¹⁹ En yüksek işsizlik oranı sıralamasında Filistin'i Mozambik (%25) ve Gabon (%19,7) takip etmektedir.²⁰

İslam ülkelerindeki en büyük problemlerden biri de toplam nüfusun önemli bir kısmını oluşturan gençler arasındaki yüksek işsizlik oranıdır. İslam dünyasında toplam genç işsizlik oranı %15,3'tür; yani çalışma çağındaki 64 milyon genç, işsizdir. En yoğun genç işsizlik oranı %34 ile Kuzey Afrika'dadır, ardından %25,6 ile Arap ülkeleri gelmektedir.²¹

İslam dünyasının ekonomik görünümünü etkileyen önemli unsurlardan olan enflasyon oranı da dünya ortalamasının üzerindedir. Küresel enflasyon oranı 2017'de %5,5'i bulurken, İslam ülkelerindeki enflasyon ortalaması %6,5 olarak hesaplanmıştır. 2017 yılında en yüksek enflasyon oranı %32,4 ile Sudan'da ölçülmüştür; ardından Libya (%28) ve Mısır (%23,5) gelmektedir; Tür-

kiye ise %11,1'lik oranla 10. sırada yer almaktadır.²²

Ekonomik alandaki bir diğer gösterge de ülkelerin sahip olduğu dış borç oranlarıdır. İslam ülkelerinin toplam dış borcu 2005 yılından bu yana %116,5 artarak 2016 yılında 1,6 trilyon dolara ulaşmıştır. Bu bağlamda 21 İslam ülkesi Dün-

Yıllık Ortalama Enflasyon Oranı En Yüksek 10 İslam Ülkesi

Kaynak: SESRIC

BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün tahminlerine göre dünyada toplam yetersiz beslenen insanların %27,5'ine tekabül eden 200 milyon kişi İslam ülkelerinde yaşamaktadır.

ya Bankası tarafından "Ağır Borçlu Yoksul Ülkeler" kategorisinde değerlendirilmektedir. Toplam dış borcun yaklaşık %80'i uzun süreli, %20'si kısa süreli borçlardır. 2016 yılı rakamlarına göre toplam dış borcun %25'ini oluşturan 406 milyar dolar ile en yüksek dış borca sahip ülke Türkiye'dir; Türkiye'yi Endonezya, Malezya, Kazakistan ve Pakistan izlemektedir.²³ Bununla birlikte, bir ülkenin ekonomik çıktısının

büyüklüğü göz önüne alındığında, borç stokunun mutlak büyüklüğüne bakmak yanıltıcı olabilmektedir. Bu noktada dış borcun gayrisafi millî hasılaya (GSMH) oranı daha sağlıklı bir sonuç verecektir. Bu yöntemle incelendiğinde en borçlu ülke %135,1'le Kazakistan'dır. Bunu borç/GSMH oranları %125-%71 arasında değişen Kırgızistan, Arnavutluk, Ürdün ve Mozambik izlemektedir.²⁴

İNSANİ KALKINMIŞLIK DURUMU

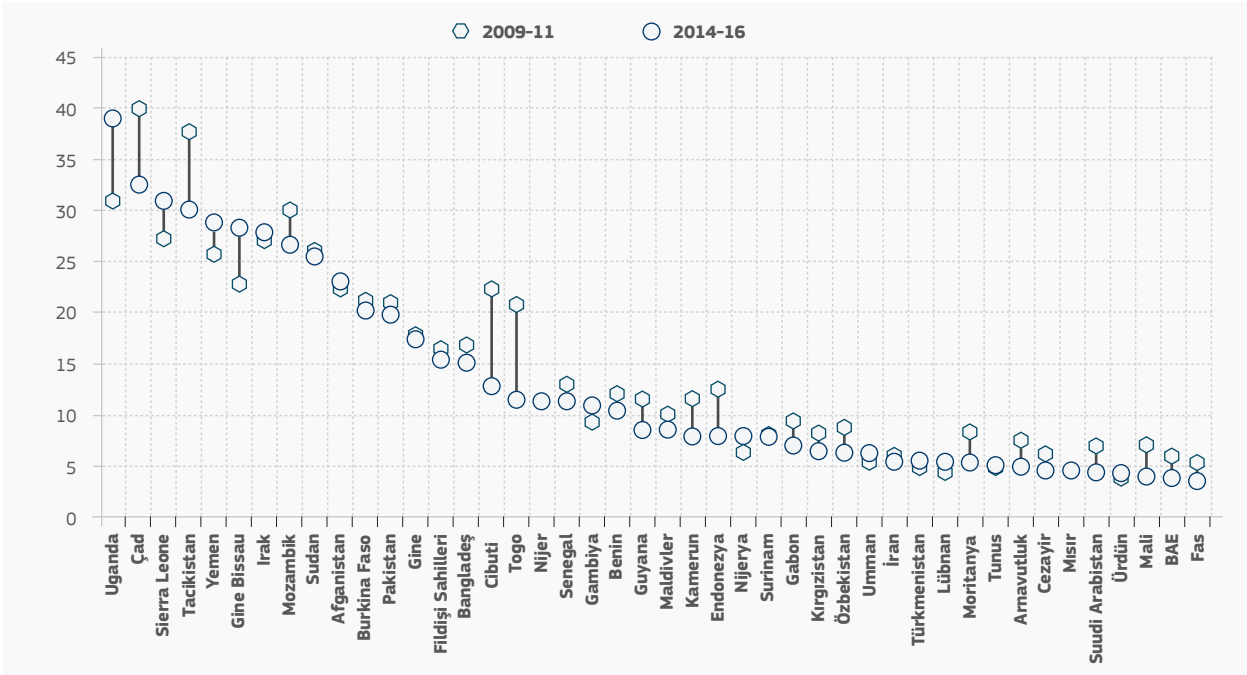
İslam dünyasındaki insani durumu anlamaya yardımcı olacak göstergelerin başında kuşkusuz insani kalkınmışlık seviyesini gösteren rakamsal veriler gelmektedir. İnsani kal-

kınmışlık denilince ele alınması gereken temel başlıklar; gıda güvenliği, temiz suya erişim, sağlık, eğitim ve çocukların durumuna ilişkin göstergelerdir.

GIDA GÜVENLİĞİ VE SU KAYNAKLARININ KULLANIMI

Gıda güvenliği dört sacayağı üzerine kuruludur: güvenli gıdanın var ol-

ması, ona erişim, ondan faydalanma ve istikrar.²⁵ Gıdanın üretilmesi,

Yetersiz Beslenme Oranları (Toplam nüfusa oranı, %)

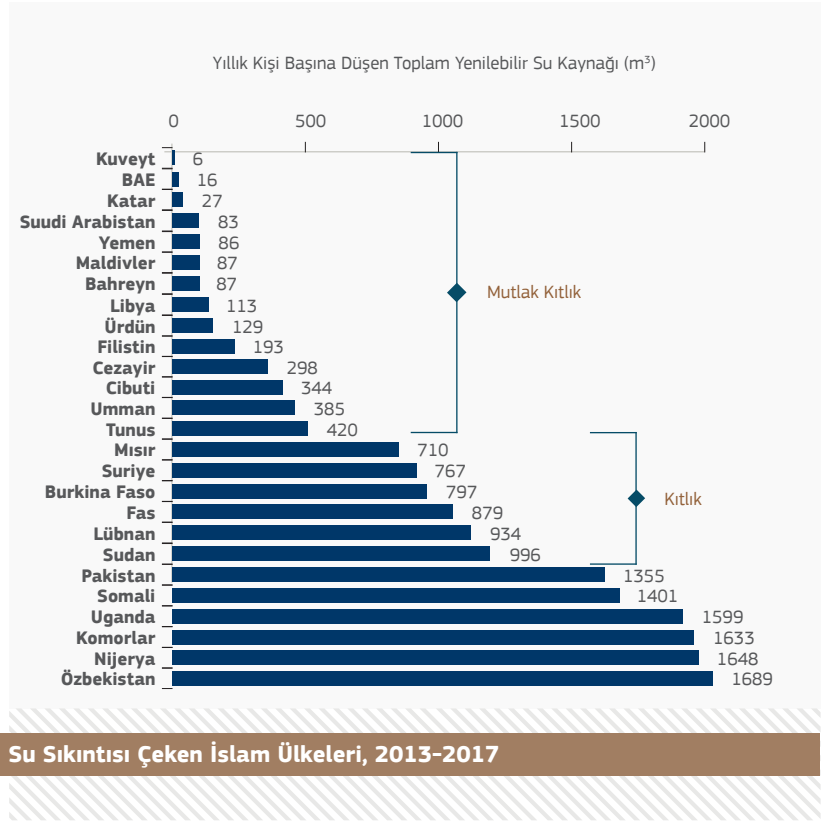
Kaynak: SESRIC

üretilecek gıdaya erişimin sağlanması, var olan ürünün faydalanılabilir hâle getirilmesi ve bu döngünün istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi, gıda güvenliğinin vazgeçilmez aşamalarıdır. Gıda kaynaklı sorunlar, doğrudan halk sağlığını tehdit eden boyutlar taşıdığı gibi, ekonomik anlamda da -gıda kıtlığından kaynaklı- birçok toplumsal olumsuzluğu beraberinde getirmektedir. Bir ülkede gıdaya erişimin sorun olması, yoksulluk, şiddet ve istikrarsızlığın temel sebebi olabilmektedir.

Gıda güvenliğinin temelinde, bir ülkenin kendi halkını besleyecek miktarda tarımsal üretime sahip olup olmaması bulunmaktadır. Hâlihazırda 7,7 milyar olan dünya nüfusunun 2050'de %68'i kentlerde yaşayan 9,8 milyar kişiye ulaşması beklenmektedir.²⁶ Nüfusun, bilhassa kentleşmenin artması, doğal olarak tarımsal üretimde çalışan nüfusun azalmasına yol açacaktır. İklim değişikliğinin birçok bölgede tarımsal üretimi olumsuz etkileyeceği de hesaba katılınca, gıda kaynaklı sorunların artması kaçınılmaz görünmektedir.

İslam ülkelerinde gıda güvenliği hususunda son yıllarda bazı ilerlemeler kaydedilse de bu konuda hâlihazırda alınması gereken pek çok önlem bulunmaktadır. İslam ülkelerinin çoğunda gıdaya erişim konusunda değil ama gıda kalitesi ve yeterli beslenme konularında ciddi riskler bulunduğu söylenebilir. Örneğin Çad ve Tacikistan'da bazı küçük ilerlemeler gözlemlense de 13 İslam ülkesinde 2014-2016 döneminde 2009-2011 dönemine göre yetersiz beslenme oranlarında artış görülmüştür. Bu ülkeler arasında en yüksek artış Uganda'da kaydedilmiştir; ardından Gine Bissau, Sierra Leone ve Yemen gelmektedir. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) tahminlerine göre dünyada toplam yetersiz beslenen insanların %27,5'ine tekabül eden 200 milyon kişi İslam ülkelerinde yaşamaktadır.²⁷ Güvenliğin azalması, çatışma ve işgallerin artması ve yaşanan doğal afetler de dünya genelinde yetersiz beslenmenin artmasına sebep olan başlıca hadiselerdir.

Gıda güvenliğinin sağlanmasında en önemli faktörlerden biri de şüph-

FAO'nun tahminlerine göre, kişi başına düşen toplam içilebilir su kaynağı dünya genelinde 7.601 m³/yıl iken bu rakam İslam ülkelerinde 4.652 m³/yıldır.

hesiz tarımsal üretimdir. İslam ülkeleri tarımın; ekilebilir arazi, tarımsal iş gücü ve su kaynakları şeklindeki üç bileşeninden en az birine sahiptir. Çalışan insanların üçte biri tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Dünya genelinde tarıma elverişli toplam alanın %28'i (1,37 milyar hektar) İslam ülkeleri sınırları içerisindedir; bunun da önemli bir kısmı (%72,8 veya 996 milyon hektar) hayvancılık için gerekli olan çayır ve meralardır.²⁸

Birçok İslam ülkesinin bulunduğu Batı Asya ve Kuzeydoğu Afrika, sınırlı su kaynakları olan kurak ve yarı kurak bölgelerdir. Bu coğrafyalarda yer alan İslam ülkelerinin çoğu, yeni su kaynakları oluşturmak için gereken teknolojik ve ekonomik yeterliliğe sahip olmadıkları için de şiddetli su kıtlığıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu konu, nüfusun hızla artması ve ekonomik kalkınma ile ilişkili olarak kişi başına su kullanımının artması gibi sebeplerle daha da kritik hâle gelmektedir. Bu nedenle sulama sistemlerinin ve tekniklerinin geliş-

tirilmesi yoluyla tarımda su kaynağının etkin kullanımı, özellikle de su kıtlığı olan bölgelerde sürdürülebilir tarımsal kalkınma ve gıda güvenliği için en acil ihtiyaçlardan biridir.

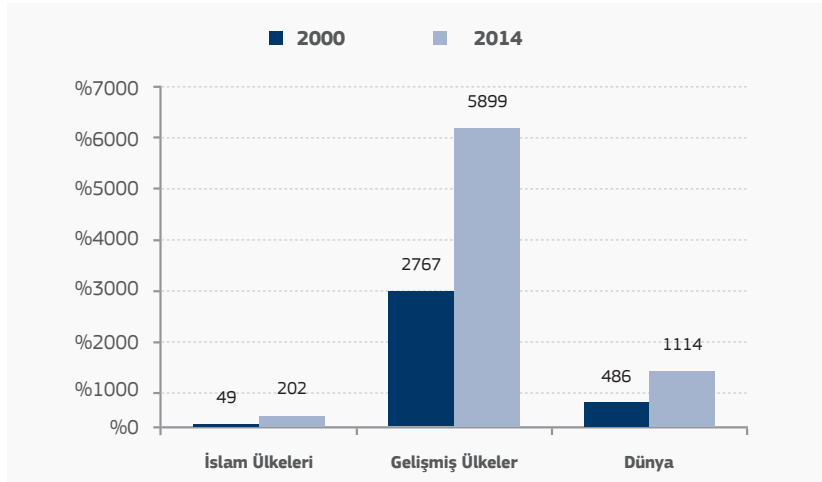
FAO'nun tahminlerine göre, kişi başına düşen toplam içilebilir su kaynağı dünya genelinde 7.601 m³/yıl iken bu rakam İslam ülkelerinde 4.652 m³/yıldır. Bugün 26 İslam ülkesi su stresinden ve/veya su kıtlığından muzdariptir. Bu ülkelerin 14'ü mutlak su kıtlığı çekmektedir. Su stresi ve/veya kıtlığı olan ülkeler, su ihtiyacını karşılamak için büyük oranda dış kaynağa bağımlıdır.²⁹

Gıda üretiminde suyun kullanımı, hem çevresel (özellikle su mevcudiyeti) hem de sosyoekonomik koşulları (nüfus yoğunluğu ve kurumsal kapasite) yansıtan geniş bir yelpazede değişmektedir. Bazı ülkeler öncelikle gıda üretimi için yağmurla beslenen sulamaya güvenirken; Cezayir, Mısır, Libya, Suriye, BAE gibi ülkeler de gelişmekte olan sofistike altyapılarla sulamaya ihtiyaç duymaktadırlar.

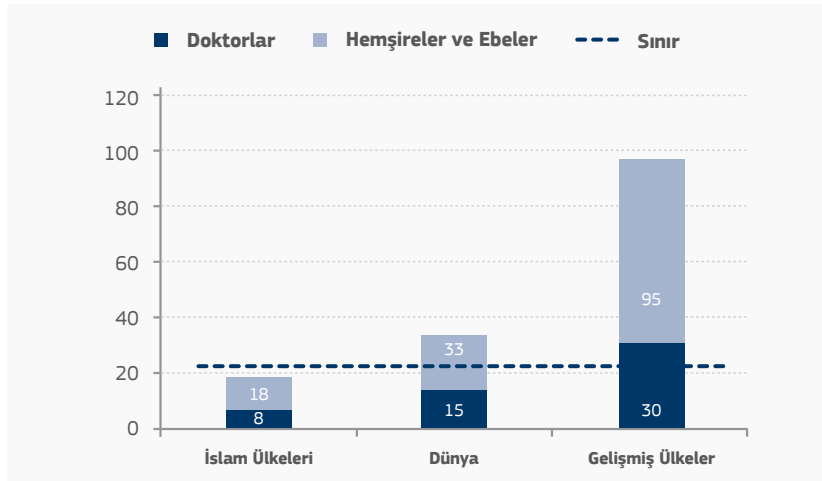
SAĞLIK

✦ Dünya genelinde toplam sağlık harcaması ortalama 7,7 trilyon dolar düzeyinde olmakla birlikte, bu mali kaynak eşit bir şekilde dağılmamaktadır. Küresel sağlık harcamalarının %77'sinin gelişmiş ülkelerde yapıldığı kaydedilmektedir. İslam ülkeleri bu alanda da endişe verici bir görünüm arz etmektedir. Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan İslam ülkelerinin küresel sağlık harcamalarındaki payı sadece %4'tür. İslam ülkelerinde kişi başına düşen sağlık harcaması ortalama 202 dolardır; bu ise 1.114 dolar olan dünya ortalamasının oldukça altındadır. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen sağlık harcaması en fakir İslam ülkesindekinden neredeyse 29 kat fazladır. Bu dengesizlik sadece Batılı ülkelerle değil, İslam ülkelerinin kendi aralarındaki eşitsizlikte de gözlenmektedir. Örneğin Katar'da kişi başı sağlık harcaması 2.555 dolar iken Nijer'de sadece 29 dolardır. Bangladeş, Togo, Gambia, Pakistan, Burkina Faso gibi birçok ülkede bu rakam 40 doların altındadır.³⁰

Sağlık hizmetlerinin hızlı ve etkili bir şekilde sunulabilmesi için doktor, hemşire ve ebelerin (sağlık çalışanı) sayısı, becerisi, verimliliği yanı sıra hastanelerin kapasitesi de oldukça önemlidir. Dünya genelinde 33 milyon sağlık çalışanı bulunmaktadır ve bunların sadece %12'si (4,1 milyon) İslam ülkelerindedir. 2000-2014 arası dönemde dünya genelinde her 10.000 kişiye yaklaşık 15 doktor, 33 hemşire düşerken gelişmiş ülkelerde bu rakam sırasıyla 30 ve 95; İslam ülkelerinde ise 8 ve 18 olarak kaydedilmiştir. Somali (1-5), Nijer (1-6), Sierra Leone (1-9), Çad (2-3) ve Afganistan (2-7) gibi en kötü durumdaki ülkelerde 10.000 kişi için üçten daha az sağlık personeli bulunmaktadır. Bu ülkelerde

Kişi Başına Düşen Sağlık Harcaması (Dolar)

10.000 Kişiyeye Düşen Sağlık Çalışanı Sayısı, 2000-2014

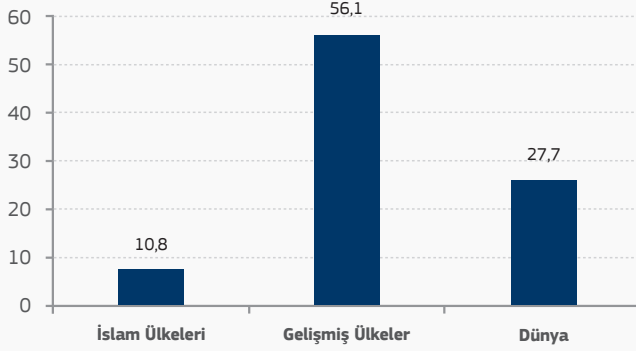
Kaynak: SESRIC

acil olarak sağlık çalışanlarına ihtiyaç duyulmaktadır.³¹

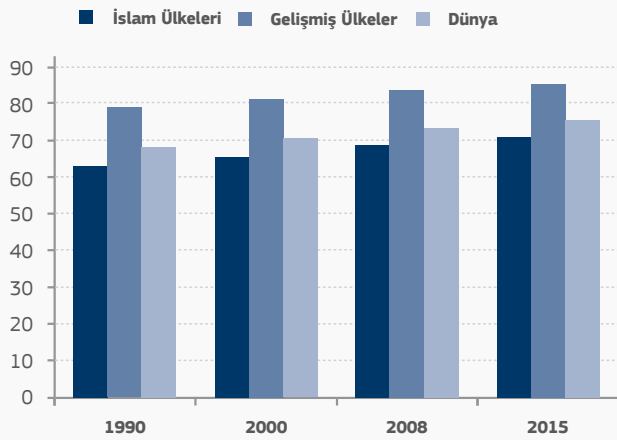
Öte yandan dünya genelinde her 100.000 kişiye ortalama 1,3 hastane düşerken İslam ülkelerinde bu rakam 0,9'a kadar düşmektedir. Senegal, Bangladeş, Burkina Faso, Gine, Afganistan, Mısır, Irak gibi ülkelerde her 100.000 kişiye düşen hastane sayısı 1'den azdır.³²

Mevcut hastane hizmetlerine erişimde ve hastaların bakımında en

Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen sağlık harcaması en fakir İslam ülkesindekinden neredeyse 29 kat fazladır.

10.000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı, 2007-2013

Ortalama Yaşam Süreleri

Senegal, Bangladeş, Burkina Faso, Gine, Afganistan, Mısır, Irak gibi ülkelerde her 100.000 kişiyeye düşen hastane sayısı 1'den azdır.

önemli göstergelerden biri de yatak sayısıdır. Dünya ortalamasına göre her 10.000 kişiyeye yaklaşık 27,7 yatak düşerken, İslam ülkeleri özelinde bu rakam her 10.000 kişiyeye ortalama 10,5 yatak olarak kaydedilmektedir. Bu da dünya ortalamasının neredeyse üçte birine denk gelmektedir. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında durum daha da vahim görünmektedir; zira bu ülkelerde her 10.000 kişiyeye 56,1 yatak düşmektedir.

Bu konuda İslam ülkelerinin kendi aralarında da ciddi bir dengesizlik gözlenmektedir. Kazakistan (72), Gabon (63) ve Tacikistan'da (55) her 10.000 kişiyeye 50'den fazla ya-

tak düşerken bu oran 23 İslam ülkesi için her 10.000 kişiyeye 10 yaktan daha azdır; İran (1), Mali (1), Gine (3), Nijer (3), Senegal (3), Çad (4), Sierra Leone (4) ve daha birçok ülkede durum çok daha kötüdür.³³

Bir ülkedeki insanların genel sağlık durumu ve aldıkları sağlık hizmetinin kalitesi hakkındaki önemli göstergelerden biri de beklenen ortalama yaşam süresidir. Yoksulluk, yetersiz beslenme, temiz su ve sanitasyon erişimi gibi sosyoekonomik faktörler de bu süreyi doğrudan etkilemektedir.

İslam ülkelerinde 1990 ve 2015 yılları arasında, beklenen ortalama yaşam süresinde bir iyileşme gerçekleşmiş ve bu süre 1990 yılında 60,3 yıldan 2015 yılında 67,6 yıla kadar yükselmiştir. Bu dönemde dünya çapındaki ortalama yaşam süresi ise 64,9'dan 72'ye çıkmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki ortalama yaşam süresi, tüm gruplar arasında en yüksek seviye olan 81,3 yıl civarındadır. Ortalama yaşam sürelerindeki iyileşmeye rağmen İslam ülkeleri, dünya ortalamasının hâlâ oldukça gerisindedir.

İslam ülkelerinde beklenen en düşük ortalama yaşam süresi, Sahra altı Afrika'da (59 yıl), Latin Amerika ve Karayipler'de (68,9 yıl) ve Güney Asya'da (69,7 yıl) bulunan ülkelerde görülmektedir. 2015 itibarıyla İslam ülkeleri arasındaki en yüksek ortalama yaşam süresi 79,5 yıl ile Lübnan'da kaydedilmiştir; buna karşın Sierra Leone'de bu süre 51,4 yıldır. Bu, İslam ülkeleri arasındaki en düşük ortalama yaşam süresi rakamıdır.³⁴

Bir ülkenin sağlık alanındaki durumunu değerlendirmek ve bu alandaki ilerleme düzeyini anlamak için en yaygın yöntemlerden biri, yetişkin ölüm oranlarına bakılmasıdır. Bu oran, 15 ila 60 yaş arasın-

Kan, anne sütü ve cinsel yollarla bulaşan HIV, en yoğun olarak Sahra altı Afrika ülkelerinde görülmektedir. Bu bölgede yaşayan her 20 yetişkinden 1'i bu virüsle mücadele etmektedir. İslam ülkelerinin büyük bölümünde, alınan önlemler ve yaşam tarzı nedeniyle HIV oranları çok daha düşüktür.

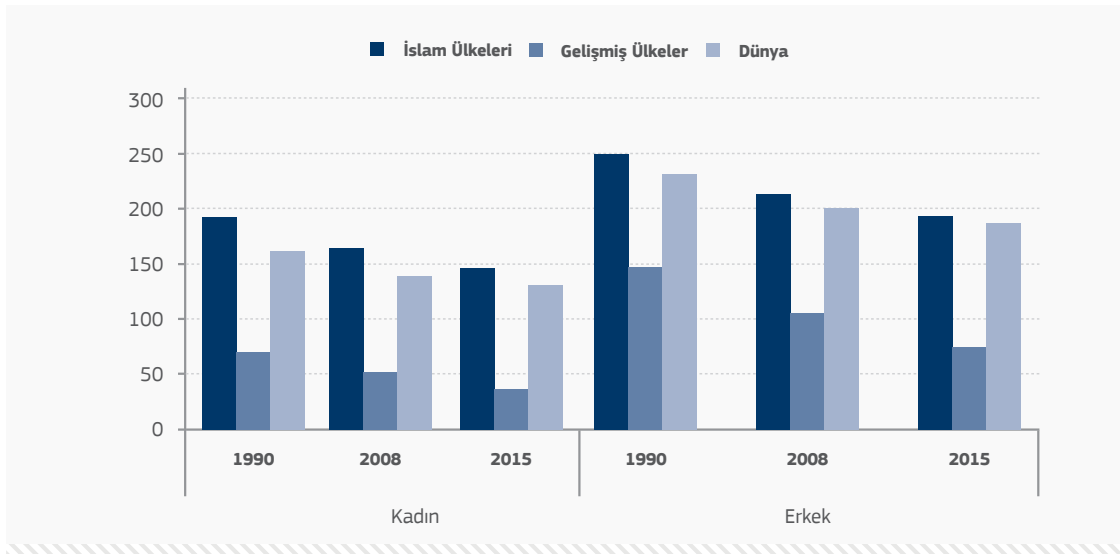
da her 1.000 kişide kaç kişinin öldüğünü göstermektedir.³⁵

1990 yılında dünya genelinde 1.000 kişide 254,2 olan erkek nüfus için ortalama yetişkin ölüm oranları, 2015'te 206,1'e; kadın nüfus için 177,6'dan 142,8'e gerilemiştir. İslam ülkelerinde de yetişkin ölüm oranları rakamlarının düşüşte olduğu belirtilmektedir. Buna göre 1990 ve 2015 yılları arasında, söz konusu rakamlar erkekler için 273,2'den 213,4'e; kadınlar için de 212'den 160,2'ye gerilemiştir. Ülke düzeyinde kadın nüfus için en düşük yetişkin ölüm oranları Katar'da (46,9), en yükseği ise Sierra Leone'de (392,9) kaydedilmiştir. Erkek nüfus için en düşük oran yine Katar'da (65,6), en yüksek oran ise Fildişi Sahili'nde (415,9) kaydedilmiştir. Bu rakamların anlamı şudur; örneğin Fildişi Sahili'nde 15-60 yaş aralığında olan her 1.000 yetişkin erkekte 415'i farklı sebeplerle hayatını kaybetmektedir. Bu da ülkedeki ölüm oranlarının yüksek olduğunu ve dolayısıyla sağlık konusunda ciddi sorunlar bulunduğunu göstermektedir.

İslam ülkelerinde ulusal ve uluslararası kurumların bulaşıcı ve bula-

şıcı olmayan hastalıklara karşı mücadele çabaları sayesinde yetişkin ölüm oranlarında 1990-2015 döneminde düşüş eğilimi gözlenmiştir; ancak bu iyileşme dünya ortalamalarını yakalamak için henüz yeterli değildir. İslam ülkelerinin yetişkin ölüm oranlarını daha da azaltmak ve daha eşit toplumlar yaratmak için sağlık hizmetlerine daha fazla yatırım yapmaları gerekmektedir. Bu çabaların başarısı için, uluslararası toplumla iş birliği yapmak ve bu konuda başarısını kanıtlamış ülkelerin (ör. Türkiye) deneyimlerinden yararlanmak önemlidir.

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, ölümlerin başlıca üç sebebi bulunmaktadır: bulaşıcı hastalıklar, bulaşıcı olmayan hastalıklar ve yaralanmalar. Ülkelerin kalkınmışlık seviyeleri sadece ölüm oranlarını, yaşam süresi beklentisini ve vatandaşlarının yaşam kalitesini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda ölüm nedenlerini de belirler. Ülkeler geliştikçe, önlenebilir bulaşıcı hastalıklara karşı mücadele için daha fazla yatırım yapabilmekte ve bu tür hastalıklar sebebiyle ölüm oranları azalmaktadır. Dünya genelinde top-

Yetişkin Ölüm Oranları (Her 1.000 kişide)

Kaynak: SESRIC

lam ölümlerin %68'i bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanırken, bulaşıcı hastalıkların ölüm oranlarına etkisi %22,5 civarındadır. İslam ülkelerinde ise bulaşıcı olmayan hastalıklardan ölüm oranı %66 iken bulaşıcı hastalıkların ölümlere yol açma oranı %24'tür.³⁶

HIV/AIDS, ishal, sıtma, zatürre, verem ve çocuk felci, ölüme yol açan başlıca bulaşıcı hastalıklardır. HIV'den bugüne kadar 78 milyon kişi etkilenmiş, 39 milyon kişi bu virüs sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Kan, anne sütü ve cinsel yollarla bulaşan HIV, en yoğun olarak Sahra altı Afrika ülkelerinde görülmektedir. Bu bölgede yaşayan her 20 yetişkinden 1'i bu virüsle mücadele etmektedir. İslam ülkelerinin büyük bölümünde, alınan önlemler ve yaşam tarzı nedeniyle HIV oranları çok daha düşüktür.³⁷

İshal sebebiyle ölümler daha çok çocuklar arasında görülmektedir. İshal, dünya genelinde beş yaş altı çocuk ölüm sebepleri sıralamasında ikinci gelmektedir. Her yıl yaklaşık 525.000 çocuk ishal sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Güvenli içme suyu ve yeterli

sanitasyon hizmetleri ile büyük oranda önenebilir bir hastalık olan ishal, özellikle Afrika ve Güney Asya ülkelerinde yaygındır.³⁸

Geliştirilen yöntemlerle önenebilir ve iyileştirilebilir bir hastalık olan sıtma, 2013 yılında Afrika'da 584.000 çocuğun ölümüne yol açmıştır. İslam ülkelerinde yılda ortalama 3,8 milyon sıtma vakası yaşanırken 2015 yılında kritik bir artışla bu rakam 45,3 milyona çıkmıştır. Aynı yıl dünya genelinde 88 milyon sıtma vakası tespit edilmiştir.³⁹

Zatürre, dünya genelinde bulaşıcı hastalıklardan kaynaklı gerçekleşen çocuk ölümlerinin başlıca sebebidir. Sadece 2015 yılında 920.136 çocuk bu sebeple hayatını kaybetmiştir. Yaygın olarak Sahra altı Afrika ve Güney Asya'da görülmektedir.⁴⁰

Altı ay süreli bir antibiyotik uygulaması ile tedavi edilebilen verem (tüberküloz) sebebiyle 2015 yılında dünya genelinde 5,9 milyon erkek, 3,5 milyon kadın ve 1 milyon çocuk hayatını kaybetmiştir. Bahsi geçen ölümlerin %95'inden fazlası düşük ve orta gelirli ülkelerde gerçekleşmiştir.⁴¹

Dünya genelinde okuryazarlık oranı ortalama %82,5 iken İslam ülkelerinde bu oran %70,3 düzeyindedir.

EĞİTİM

➤ Ülkelerin millî gelirlerinden eğitime ayırdıkları pay, genel olarak eğitim konusuna yaklaşımlarını göstermenin yanı sıra ülkedeki okuryazarlık oranı, eğitim altyapısı, okullaşma oranı vb. birçok veriyi de doğrudan etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarının daha fazla olduğu düşünüldüğünde eğitime ayırmaları gereken payın da dünya ortalamasının üzerinde olması gerektiği açıktır.

İslam ülkelerinde genel ortalama itibarıyla millî gelirin %3,7'si eğitim için harcanmaktadır. 11 İslam ülkesinin eğitim harcamaları dünya ortalamasına (%4,8) eşit veya daha yüksek-

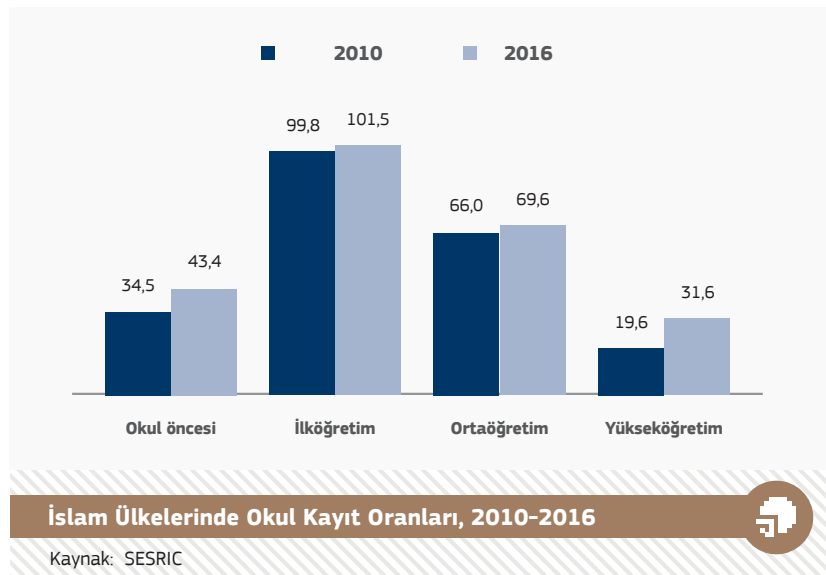
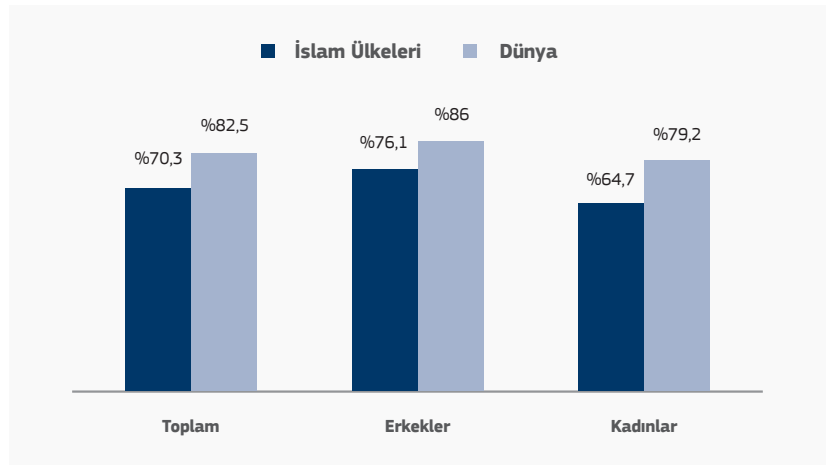
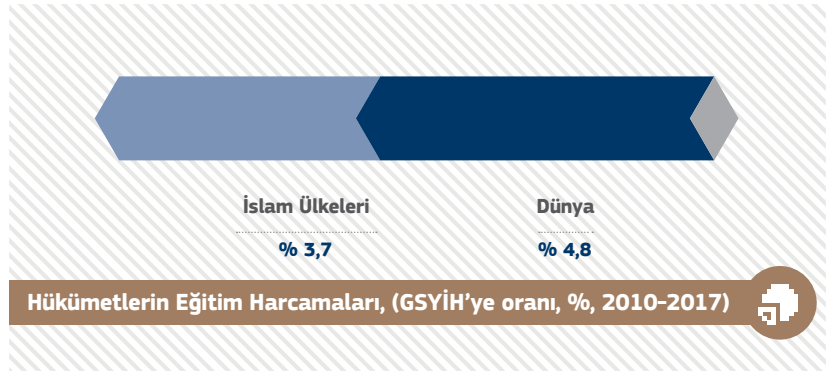
tir; GSYİH'sının %7,1'ini eğitime ayıran Senegal, bu konuda başı çekmektedir.⁴² Ancak eğitime ayrılan payın yüksek olması, o ülkedeki eğitim sisteminin çok iyi işlediği anlamına gelmemektedir; çünkü ülkelerin genç nüfusunun ve dolayısıyla öğrenci sayısının yüksek olması, ilgili ülkedeki okul ihtiyacını artırmaktadır. Okul sayısında ki artış ve özellikle okullaşmanın artışı, genel idari giderlerle öğretmen giderlerini de artırdığı için, eğitim bütçesinin önemli bir bölümü bu kalemlere harcanmaktadır.

Dünya genelinde okuryazarlık oranı ortalama %82,5 iken İslam ülke-

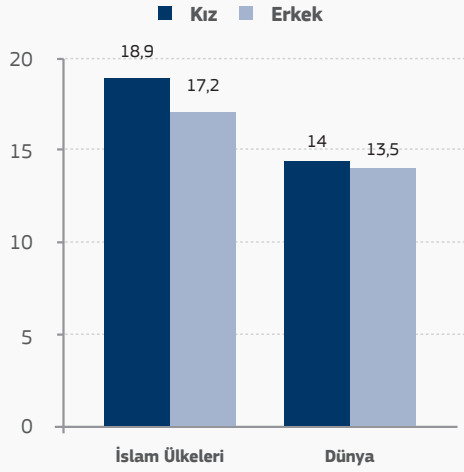
lerinde bu oran %70,3 düzeyindedir. Kadın ve erkekler arasındaki okuryazarlık oranları karşılaştırıldığında ise İslam ülkelerindeki durum daha da düşük görünmektedir. İslam ülkelerinde erkek okuryazarlık oranı ortalama %76,1 iken kadınlarda bu oran %64,7'dir. Dünya genelinde ise, erkek okuryazarlık ortalaması %86 iken kadınların ortalaması %79,2'dir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 19 İslam ülkesindeki okuryazarlık oranı dünya ortalamasından yüksek görünmektedir. Bu ülkelerden Özbekistan (%100), Azerbaycan (%99,8), Kazakistan (%99,8), Maldivler (%98,6) ve Ürdün (%97,9) ilk dörtte yer almaktadır. 14 İslam ülkesinde ise yetişkinlerin yarısından fazlası okuma yazma bilmemektedir; Nijer (%15,5) ve Çad (%22,3) bu konuda en kritik durumda olan iki ülkedir.⁴³

İslam ülkelerinde yapılan farklı kampanyalar ve bilinçlendirme çabaları sonuç vermiş ve 2000-2016 arasında okul öncesi, ilköğretim, ortaokul ve lise kayıtlarında artış yaşanmıştır. Bu süreçte özellikle yükseköğretimde de ciddi bir artış gözlenmiş ve oran %19,6'dan %31,6'ya yükselmiştir. Bütün bu ilerlemelere rağmen İslam ülkelerindeki rakamlar dünya ortalamasının hâlâ gerisindedir. Zira aynı dönemde dünya genelinde toplam okul kayıtları %37,2'den %45,2'ye yükselmiştir. 2016 yılında altı İslam ülkesi, yükseköğretim kayıtlarında dünya ortalamasının üzerinde bir oran yakalamıştır. Bu ülkeler İran (%68,9), Suudi Arabistan (%66,6), Arnavutluk (%61,2), Bahreyn (%46,6), Kazakistan (%46,1) ve Kırgızistan'dır (%45,9).⁴⁴

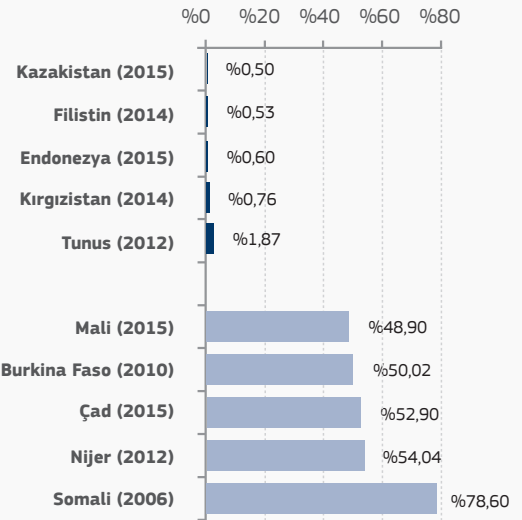
Son yıllarda toplam okullaşma oranları artmasına rağmen ilköğretim çağındaki okul dışı çocukların sayısındaki artış da önemli bir risk faktörü olarak dikkat çekmektedir. Okul dışında kalan çocukların sayısında-

ki bu artışın başlıca nedenleri arasında; nüfusun hızla artmasına karşın okullaşmanın aynı hızla sağlanamaması, yoksulluk, çocuk işçiliği, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, engelli bireyler için kurumsal engeller, çarışma vb. bulunmaktadır.

İlkokul Seviyesinde Okul Dışı Kalmış Çocuk Oranı, %, 2006-2016

İslam Ülkelerinde İlkokul Seviyesinde Okul Dışı Kalmış Kız Çocuklarında En Yüksek ve En Düşük Oranlar, 2006-2016

2016'da İslam ülkelerinde ilkökul çağında olduğu hâlde okula gidemeyen çocukların sayısı önceki yıllara göre artarak 19,5 milyon olmuştur.⁴⁵ Genel okul çağındaki nüfus ile karşılaştırıldığında bu rakam oldukça büyük bir soruna işaret etmektedir. Zira 2006-2016 döneminde İslam ülkelerinde ilkökul çağındaki erkek çocukların %17,2'si, kız çocukla-

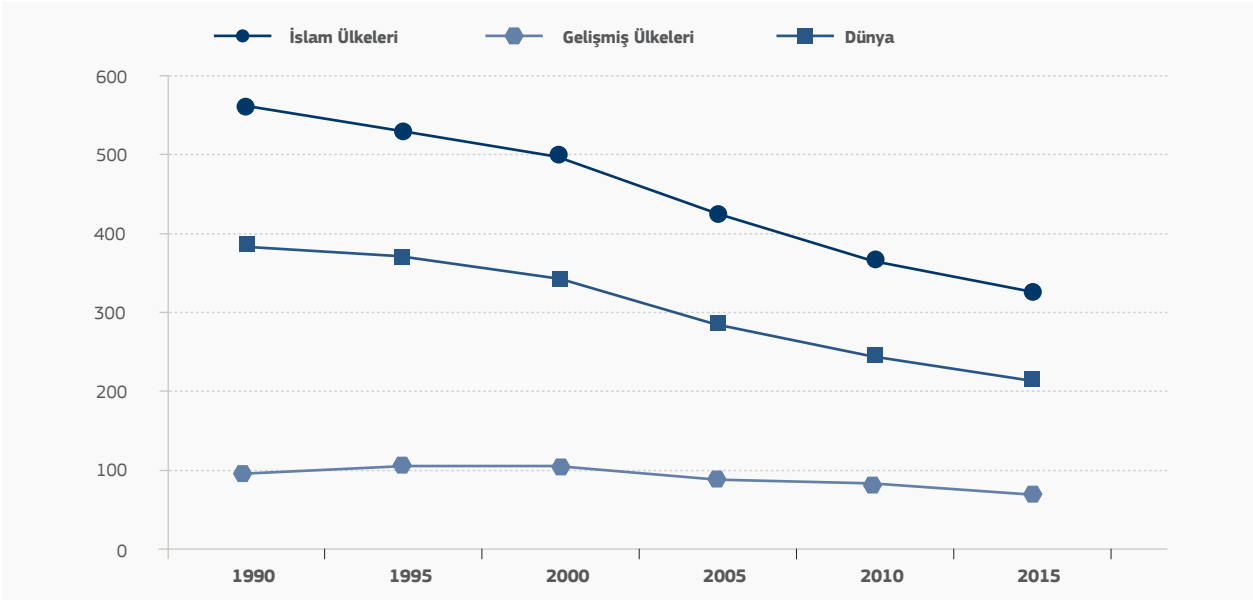
rın %18,9'u okula gidememiştir; Somali, Çad, Burkina Faso gibi Sahra altı Afrika ülkelerinde kız çocuklarının en az %50'sinin okula gidemediği bilinmektedir. Buna karşın Türkiye, Kazakistan, Filistin, Endonezya, Kırgızistan gibi ülkelerde eğitimde cinsiyet ayrımcılığını sona erdiren politikalarla okula gidemeyen kız çocukların oranı %1'lerin altına düşmüştür.⁴⁶

KADINLAR VE ÇOCUKLAR

❖ Dünyanın hangi ülkesinde olursa olsun yaşanan çatışmalardan, doğal afetlerden, insan hakkı ihlallerinden, yetersiz sağlık, eğitim ve istihdam koşullarından toplumun bazı kesimlerinin daha fazla etkilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda özellikle kadınların ve çocukların insani krizlerden en fazla zarar gören, en kırılgan kesimi oluşturduğu görülmektedir. İslam ülkelerinin bu konudaki genel görünümü

de oldukça olumsuz bir tablo ortaya koymaktadır.

İslam ülkelerinde dünya ortalamasıyla paralel olarak (15 yaş altı) çocuk nüfusu yıldan yıla hızla artmaktadır. İslam coğrafyasında 1990 yılında 430 milyon olan çocuk nüfusu, 2016'da 602 milyona yükselmiştir.⁴⁷ Nüfuslarının ortalama üçte biri 15 yaş altı çocuklardan oluşan İslam ülkeleri, dünyada en genç nüfusa sahip ülkeler gru-

Anne Ölüm Oranları (100.000 doğum başına)

Kaynak: SESRIC

bundadır. Kadınlar ise dünya ortalamasına uygun olarak nüfusun yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Toplumların önemli bir kısmını oluşturan kadın ve çocuklara dair; anne-bebek ölümleri, okuryazarlık oranı, eğitime katılım, kadın işsizliği, çocuk işçiler, çocuk askerler gibi konular, ilgili toplumun bu tür krizlerden hangi boyutta etkilendiğini ortaya koyan başlıca göstergelerdir. Olası bir insani krizde yukarıda bahsi geçen koşulların gerçekleşme oranı, toplumun geleceğini inşa edecek bir perspektif oluşturmada nelere önem verilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Dünyanın birçok ülkesinde kadınların ortalama yaşam süreleri erkeklere göre daha uzundur. Fakat İslam ülkelerinde yaşayan kadınların ortalama yaşam süresi dünya ortalamasının altındadır. Dünya genelinde kadınların yaşam süresi ortalama 74,7 yıl iken İslam ülkelerinde 69,8'dir. Bu konuda en düşük yaşam süreleri Afrika ülkelerindedir; örneğin kadınlarda en genç ölümler 52,4 yaş ile Sierra Leone'de görülmektedir.⁴⁸

Dünya genelinde 15 ila 60 yaş arasındaki her 1.000 kadından ortalama 140'ı bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar sebebiyle hayatını kaybederken İslam ülkelerinde bu rakam her 1.000 kadından 158'idir. Ölümün en yoğun olduğu bölge yine Sahra altı Afrika'dır. Burada genel manada ölüm sebepleri benzerlik gösterirken kadınlar özelinde en yaygın ölüm vakaları, doğumla ilgili komplikasyonlar sebebiyle yaşanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminlerine göre, 2015 yılında dünyada yaklaşık 300.000 kadın gebelik ve doğum sırasında önlenebilir sebepler yüzünden hayatını kaybetmiştir. Bu ölümlerin %49'u (149.000 anne ölümü) İslam ülkelerinde gerçekleşmiştir. Nijerya (%38,9), Pakistan (%6,5) ve Endonezya'daki (%4,3) anne ölümleri tüm İslam ülkelerindeki toplam ölümlerin yarısını oluşturmaktadır.

Anne ölüm oranlarını azaltmak için yapılan çalışmalar sonucunda İslam ülkelerinde 1990 yılında 100.000 doğumda 559 olan anne ölümleri, 2015'te 326'ya gerilemiştir. %42

Dünya Sağlık Örgütü'nün tahminlerine göre, 2015 yılında dünyada yaklaşık 300.000 kadın gebelik ve doğum sırasında önlenebilir sebepler yüzünden hayatını kaybetmiştir. Bu ölümlerin %49'u İslam ülkelerinde gerçekleşmiştir.

2010-2015 yılları arasında İslam ülkelerindeki doğumların sadece %63'üne doktor, hemşire veya ebeden biri veya birkaçı dâhil olmuştur. Somali, Sudan, Çad ve Nijer'de doğumların %70'inden fazlası, herhangi bir sağlık hizmeti ve yardımı alınmadan yapılmaktadır.

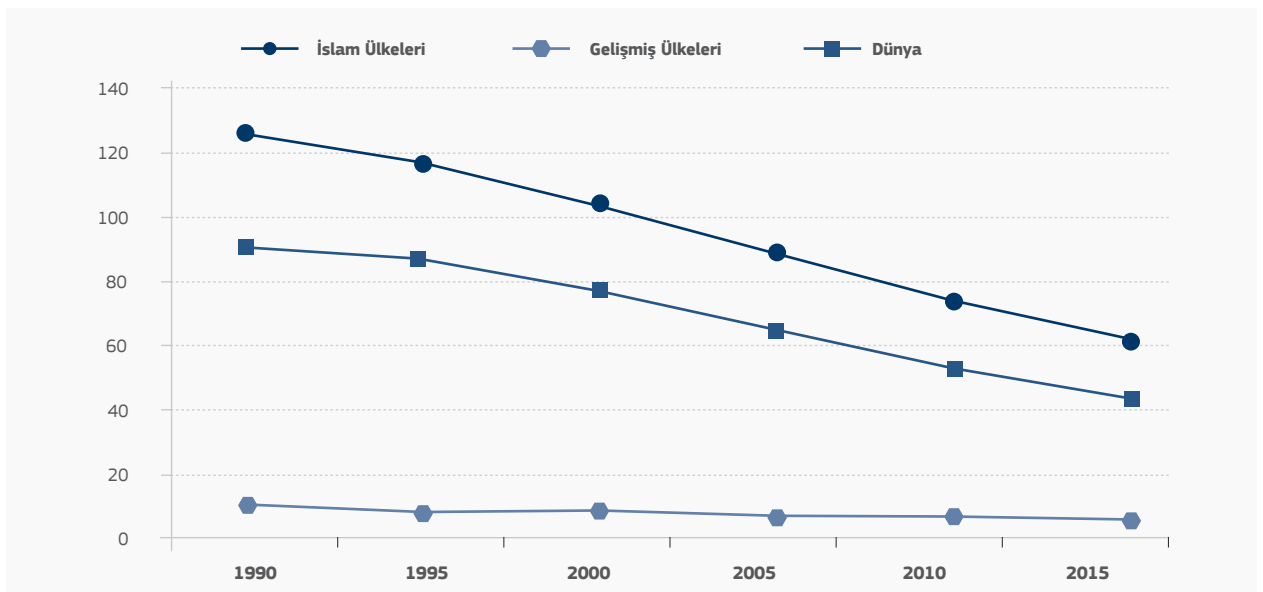
oranındaki azalmaya rağmen bu oran dünya ortalamasının hâlâ çok üzerindedir. Anne ölümlerinde ülke düzeyinde en yüksek ölüm 1.360 anne ölümü ile Sierra Leone'de kaydedilmiştir. Bu rakam aynı zamanda dünya genelindeki en yüksek orana tekabül etmektedir. Sierra Leone'yi Çad ve Nijerya takip etmektedir. Buna karşın en düşük anne ölümü dört ölümle Kuveyt'te gerçekleşmiştir.⁴⁹

Bir ülkedeki sosyoekonomik kalkınmayı, sağlık hizmetlerinin genel kapsamını ve demografik dağılımı yansıtan göstergelerden biri de beş yaş altı çocuk ölüm oranlarıdır. 2015'te dünya genelinde 6 milyon çocuk, beş yaşını göremeden farklı sebeplerle hayatını kaybetmiştir. Çocuklar için doğduktan sonraki ilk bir aylık süreci kapsayan yeni doğan dönemi en riskli dönemdir. Toplam beş yaş altı çocuk ölümlerinin %47,4'ü İslam ülkelerinde görülmektedir. Başka bir ifadeyle İslam ülkelerinde her gün yaklaşık 7.700 çocuk beş yaşını göremeden hayatını kaybetmektedir.

Alınan önlemler sonucu ölüm oranlarında her geçen yıl azalma olduğu da belirtilmelidir. İslam ülkelerinde

1990 yılında yeni doğan her 1.000 çocuktan 126'sı hayatını kaybederken, 2015 yılında bu rakam yarı yarıya azalarak 60 olmuştur. Buna rağmen dünya ortalaması ile karşılaştırıldığında bu konudaki en az iyileşmenin İslam ülkelerinde olduğu görülmektedir. İslam dünyasında beş yaş altı ölümlerin en yüksek olduğu ülke, 1.000 doğumda 139 ölümle Çad'dır; onu Somali, Sierra Leone ve Mali izlemektedir. Çocuk ölümleri Sahra altı Afrika'da yoğunlaşırken Türkiye ve Malezya gibi ülkelerle Arap ülkelerinde bu oranlar oldukça düşüktür. Bu konuda Bahreyn 1.000 doğumda 6 ölümle en düşük orana sahiptir.⁵⁰

Bulaşıcı hastalıklar, gebelik süreci ve doğum komplikasyonları çocuk ölümlerinin başlıca sebepleridir. Esasında bunlar aşı, doğum öncesi sağlık hizmetleri, doğumlara nitelikli sağlık personelinin girmesi gibi temel ve basit tedbirlerle önlenbilir veya tedavi edilebilir sebeplerdir. Bu noktada ekonomik yetersizlik ve bilgi eksikliği en temel meseleler olarak öne çıkmaktadır. Örneğin İslam ülkelerindeki hamile kadınların

Beş Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranları (1.000 doğum başına)

sadece %54'ü doğumdan önce düzenli sağlık kontrolü yaptırabilmektedir; Somali de bu oran %6,3'e kadar düşmektedir. 2010-2015 yılları arasında İslam ülkelerindeki doğumların sadece %63'üne doktor, hemşire ve ebeden biri veya birkaçı dâhil olmuştur. Somali, Sudan, Çad ve Nijer'de doğumların %70'inden fazlası, herhangi bir sağlık hizmeti ve yardımı alınmadan yapılmaktadır. Doğum esnasında profesyonel personelin veya desteğin sağlanmaması, hem bebeğin hem de annenin hayatı için ciddi riskler barındırmaktadır.²¹

Yapılan araştırmalar, sağlıkla eğitim düzeyi arasında birebir ilişki olduğunu göstermektedir. Dünya Bankası verilerine (2018) göre, eğitilmiş bireyler daha uzun ve daha sağlıklı yaşamaktadır. Kadınlar için eğitim; tıbbi bilgi ve müdahalelerin artan farkındalığı ve kullanımı ile ilişkilidir. Ayrıca uzun vadeli bakıldığında, eğitilmiş annelerin toplumsal gelişime katkıda bulunan daha sağlıklı ve daha eğitilmiş çocuklar yetiştirdiği de bilinmektedir. Pakistan ve Senegal gibi ülkelerden gelen veriler, eğitilmiş annelerin çocuklarının daha yüksek aşılama oranlarına, daha iyi beslenmeye ve daha düşük ölüm oranlarına sahip olduklarını kanıtlamaktadır.⁵² Benzer şekilde, eğitilmiş annelerin çocuklarına daha iyi eğitim verme olasılığı da diğerlerine göre daha yüksektir.

Hem ülkeler hem de bireyler için kaliteli eğitime erişimle ekonomik ve sosyal kalkınma arasında da doğru ve tartışılmaz bir bağ vardır. Eğitimde cinsiyetten kaynaklı engelleri kaldırmada başarılı olan toplumlar; sağlık, ekonomik seviye ve kalkınma konularında önemli avantajlar elde edecektir.⁵³ Bunun İslam ülkeleriyle ilgili ciddi bir boyutu da eğitimin toplumsal barış konusunda sağlayacağı bilinçtir. Eğitilmiş bir toplum

yapısı üzerinden ilerleme gösteren ülkelerde, çatışma yaşama olasılığı daha düşüktür; çünkü eğitilmiş bir halkın birbirine karşı düşmanlaştırılması, radikalleştirilmesi ve kısıktırılması eğitimsiz olanlara göre daha zordur.

2015 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından yayımlanan bir rapora göre, her çocuğa eğitime erişimi ve topluma katılımı için gereken imkânı sağlamak, gelecek 80 yılda düşük gelirli ülkelerin GSYİH'sında yıllık ortalama %28'lik, yüksek gelirli ülkelerin ortalamasında ise %16'lık bir artışa yol açacaktır.⁵⁴

Eğitim çalışmalarının kapsamını özellikle dezavantajlı grup olan kız çocukları ve yetişkin kadınlara yönelik genişletmek, toplumdaki ekonomik gelişmeyi ve kalkınmayı hızlandırmakta; özgürlük, adalet ve barışın korunmasına katkı sağlamakta; daha sağlıklı ve bilinçli nesillerin yetişmesine etki etmektedir. Fakat bütün çabalara rağmen gelişmekte olan ülkelerde kadınların eğitime katılım oranı erkeklerin oldukça gerisinde kalmaktadır. İslam ülkelerindeki kadınlar arasında okuryazarlık oranı erkeklerin 12 puan gerisinde kalarak %64,7'dir; bu oran dünya genelinde %79,2'dir.

Gençler arasındaki okuryazarlık oranı, genellikle yetişkinlerin okuryazarlık oranından daha yüksektir. İslam ülkelerindeki genç kızlar arasındaki okuryazarlık oranı %79,3 olarak verilmektedir ancak bu oran da dünya ortalamasının altındadır. Bu alanda kadın ve erkek arasındaki farkın en geniş olduğu yerler İslam ülkeleridir.⁵⁵

Somali, Nijer, Çad ve Burkina Faso gibi bazı Sahra altı Afrika ülkelerinde ilkökul çağındaki kızların %50'sinden fazlası okula gidememektedir. Buna karşın Kazakistan, Filistin, Endonezya ve Kırgızistan

Somali, Nijer, Çad ve Burkina Faso gibi bazı Sahra altı Afrika ülkelerinde ilkökul çağındaki kızların %50'sinden fazlası okula gidememektedir.

Dünya genelinde
5 ila 14 yaş
aralığındaki
çocukların
%15,8'i; İslam
ülkelerinde
ise %17'si
çalıştırılmaktadır.

gibi ülkeler, eğitimde cinsiyet ayrımcılığını minimize ederek ilköğretim çağına olup da okul dışı kalan kızların oranını %1'in altına düşürmeyi başarmıştır. Kız çocuklarının okul dışında kalma oranı, eğitim kademesi yükseldikçe artmaktadır; yani şu anda okul dışı olan ortaokul çağındaki kız çocukların oranı, ilköğretim dışında kalanlardan daha fazladır. 2006-2016 döneminde, İslam ülkelerinde ortaokul çağındaki kız çocukların %23,3'ü, erkek çocukların %18,8'i okula gidememiştir.⁵⁶

Eğitim oranlarına etki eden yapısal nedenler arasında; kızlara yönelik zorunlu eğitim politikaları ve programlarının olmaması, özellikle kırsal alanlardaki devlet okullarında altyapı tesislerinin yetersiz olması, müfredatın kalitesizliği ve öğretmen eksikliği sayılabilir. Ekonomik olarak az gelişmiş topluluklardan gelen ebeveynler, kızlarını, erken yaşta evlenmeleri, aile üyelerine bakmaları veya aile içi sorumluluk almaları için okuldan

almaktadır. İslam ülkeleri arasında ortaöğretim düzeyinde okul dışı kalan kızların oranının en düşük olduğu ülke %0,4'le Türkmenistan, en yüksek olduğu ülke ise %72,6 ile Nijer'dir.⁵⁷

Çatışmalar, çocukların ve kadınların hem fiziksel hem de zihinsel olarak ciddi biçimde etkilendiği bir süreci beraberinde getirmektedir. Hiçbir şekilde etkilerinin olmadığı bir savaşın kurbanı olan çocuklar, bu süreçte öldürülme, yetim kalma, ebeveynlerinden ayrı düşme ve her türlü istismara maruz kalma gibi sarsıcı olumsuzluklarla karşılaşabilmektedir. Uzun süreli çatışmalar, sayılan bu somut etkilerin yanı sıra özellikle çocukların hayallerini ve umutlarını öldürerek, karamsar bir gelecek öngörüsüyle onları psikolojik olarak da sorunlu nesiller hâline dönüştürmektedir. Çocukların hayal kuramadığı ve planlar yapamadığı bir toplumun daha iyi bir gelecek inşa etmesi ise neredeyse imkânsızdır.⁵⁸

Çocuk evlilikleri ve çocuk işçiliği de çatışma dönemlerinde artan diğer önemli sorunlardır. Dünya genelinde evliliklerin %23,8'i 18 yaşından önce yapılırken %5,6'sı 15 yaş öncesinde yapılmaktadır. Çatışmaların ve temel ihtiyaçların eksikliğinin yoğun olarak yaşandığı İslam ülkelerinde, aynı oranlar sırasıyla %25,6 ve %7,1 ile dünya ortalamasının üzerindedir. Çocuk evliliklerinin (15 yaş öncesi) en yoğun görüldüğü ülke ise Çad'dır (%29).⁵⁹

Çocuklara yönelik bir diğer temel istismar konusu da çocuk işçiliğidir. Her ne kadar tüm dünyada yasaklanmış olsa da hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların attığı bütün adımlara rağmen ço-

cuk işçiliği, önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Dünya genelinde 5 ila 14 yaş aralığındaki çocukların %15,8'i; İslam ülkelerinde ise %17'si çalıştırılmaktadır. Son 10 yılda çocuklar arasında en yüksek çalışma oranı %26,6 ile Sahra altı Afrika ülkelerinde kaydedilmiştir. Oransal olarak en fazla çocuk işçinin Somali'de (%49) olduğu belirlenmiştir. Somali'de her 10 çocuktan 5'i çalışmak zorunda kalmaktadır. Somali'yi Kamerun (%47) ve Burkina Faso (%39,2) takip etmektedir. En düşük oranlar ise Ürdün (%1,6), Lübnan (%1,9), Tunus (%2,1) ve Kazakistan'da (%2,2) kaydedilmiştir.⁶⁰

ENGELLİLER

➤ Dünya nüfusunun yaklaşık %15'i engelliliğin bir çeşidini yaşamaktadır.⁶¹ Doğuştan veya sonradan ortaya çıkabilen engellilik durumu ile ilgili olarak toplumlara düşen sorumluluk her geçen gün daha da artmaktadır. Engelliliği ortaya çıkartan faktörlerden bir kısmı kimyasal dengesizlik, genetik sebepler, doğum öncesi hasar, kötü beslenme ve toksinlere maruz kalma gibi biyolojik sebeplere dayanırken bir kısmı duygusal, fiziksel veya cinsel istismar, yakın aile bireylerinden birinin ani kaybı gibi psikolojik travmalara bir kısmı da doğal afetler ve savaş gibi geniş çaplı yıkımlara bağlı gelişen zihinsel ve fiziksel rahatsızlıklara dayanmaktadır.

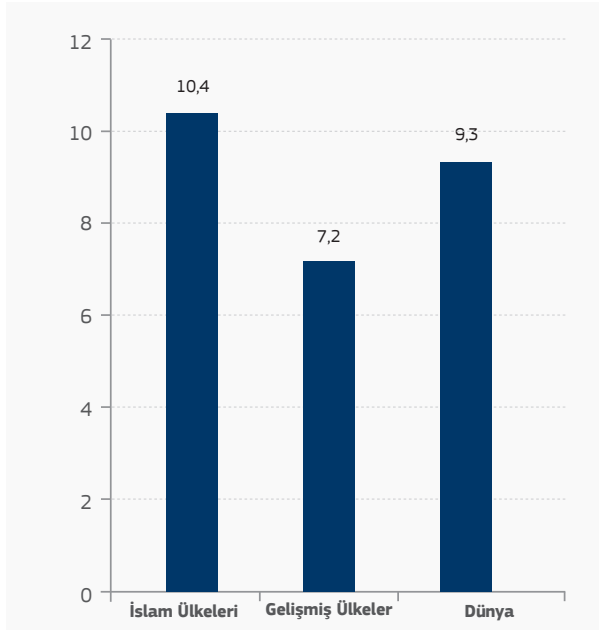
Fiziksel engellilik; kişinin beden sağlığının herhangi bir destek olmadan günlük aktivitelere ve sosyoekonomik faaliyetlere tam olarak katılmasına izin vermemesi durumudur. Fiziksel engeller, genetikle ilgili olan sebeplerden veya diyabet, kalp ve kanser gibi

kronik hastalıklardan; trafik kazaları, doğal afetler, çatışmalar ve bazı bulaşıcı hastalıklar gibi dış etkenlerden kaynaklanmaktadır.

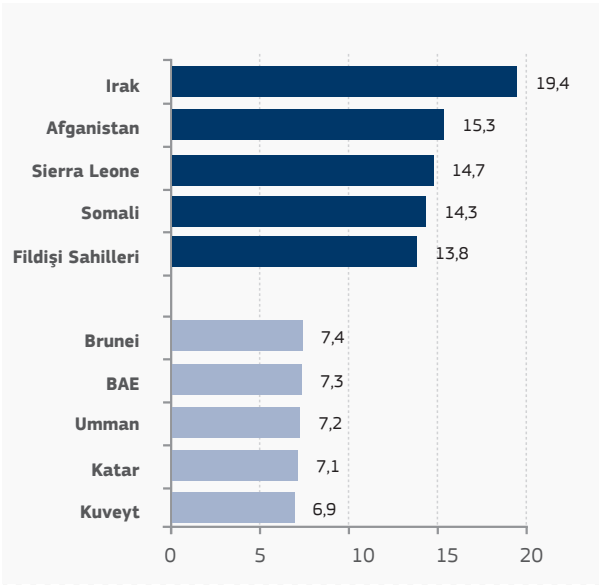
1970-2011 yılları arasında engelliliğin küresel çapta %5 oranında arttığı gözlemlenmiştir. Engelliliğin toplumda oluşturduğu hasarı tespit için kullanılan "kayıp yıl" ölçeceğine bakıldığında, İslam ülkelerindeki oran, dünya ortalamasından %10 daha fazladır. Dünya genelinde ortalama her 100 kişide 9,3 sağlıklı yıl kaybedilirken İslam ülkelerinde 10,4 sağlıklı yıl kaybedilmiştir. Batılı gelişmiş ülkelerde ise iyi işleyen sağlık sistemleri ve geniş kapsamlı rehabilitasyon mekanizmaları sayesinde bu süre 7,2 yıldır.

Engellilik nedeniyle kaybedilen sağlıklı yıllar açısından bakıldığında yaşanan çatışmaların ve işgallerin bir sonucu olarak İslam ülkeleri arasında Irak (19,4) ve Afganistan (15,3) en kötü durumdaki ülkelerdir.⁶²

Engellilik Sebebiyle Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yılları, %, 2011

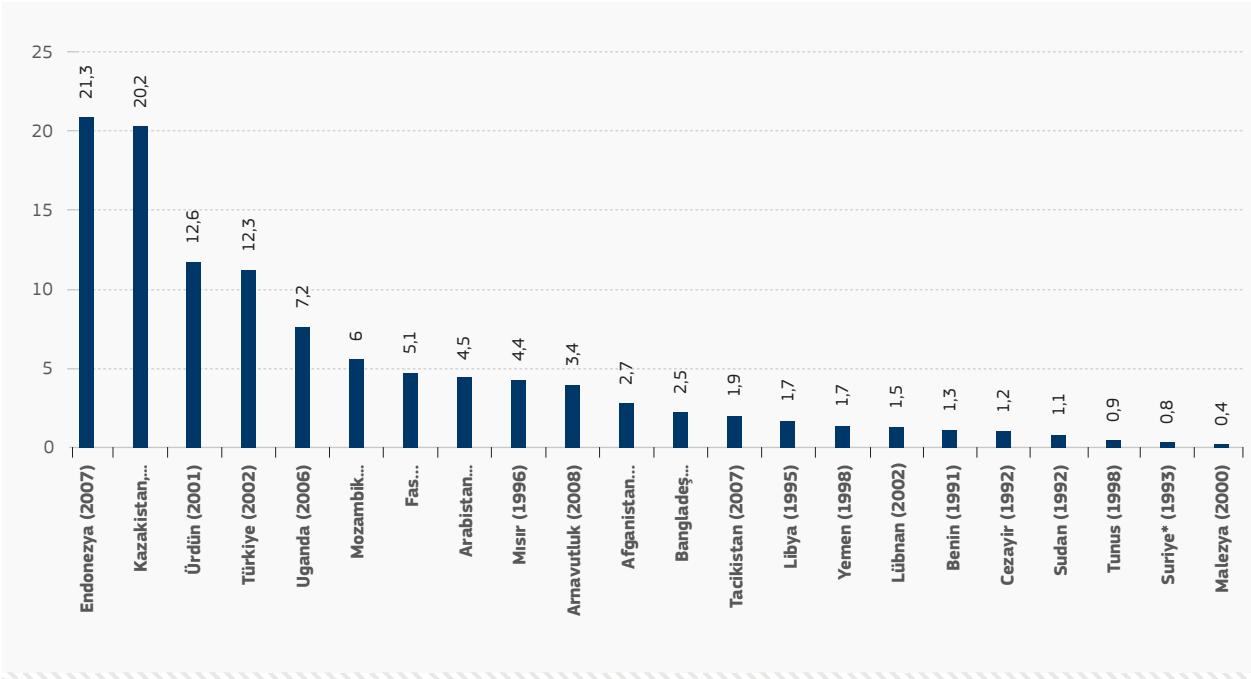
İslam Ülkelerinde Engellilik Sebebiyle Kaybedilen Sağlıklı Yaşam Yıllarının En Yüksek ve En Düşük Olduğu Ülkeler, %, 2011

Engellilere yönelik gerekli destek hizmetlerinin sağlanabilmesinde engelli sayılarının ve engel durumlarının bilinmesi büyük önem arz etmesine rağmen birçok ülkede bu veriler düzenli bir şekilde toplanmamaktadır. Mevcut kısıtlı veriler doğrultusunda, engelli birey oranları açısından İslam ülkeleri arasında Endonezya'nın %21,3

ile ilk sırada geldiği, onu Kırgızistan (%20,2) ve Ürdün'ün (%12,6) takip ettiği görülmektedir; engellilik konusunda en düşük oran ise Malezya'da (%0,4) kaydedilmiştir. Engellilik yaygınlığı oldukça değişken olan İslam coğrafyasında her ülkenin kendine özgü sebeplerine göre çözümler üretmesi gerekmektedir.⁶³

Engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak ve topluma katkı sağlamalarına imkân vermek için hem engellilere hem de topluma yönelik rehabilitasyon hizmetlerinin artırılması, yardımcı aletlerle ilgili teknolojik yeniliklerin takip edilerek bunlara erişimin kolaylaştırılması için politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir. Rehabilitasyon çalışmalarıyla engellilerin eğitime, iş gücü piyasasına ve sivil hayata katılımları artırılarak yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi mümkün olabilmektedir. Psikolojik engellerle ilgili olarak da ruh sağlığı merkezlerinin ve ilgili sağlık personelinin sayısının artırılması, özel ihtiyaçları olan bireylere ek sosyal hizmetler sağlanması için daha fazla kaynak ayrılması, toplum sağlığı açısından önem arz etmektedir.

Bu bağlamda eş zamanlı olarak topluma yönelik rehabilitasyon çalışmaları yapılması da gerekmektedir. Bu çerçevede sağlık, eğitim, mesleki ve sosyal destek ile diğer hizmetleri sağlayan hükümet ve hükümet dışı kurumlar, engellilerin ve ailelerinin hayat kalitesini artırarak onların temel ihtiyaçlarının karşılanması için ortak hareket edebilmelidir. Ayrıca tekerlekli sandalye, baston, protez, ortopedik cihazlar, gözlük, işitme cihazları gibi önemli yardımcı ürünlerin teminine yönelik destek politikaları geliştirilmesi de engellilerin hayatını kolaylaştırmak için atılması gereken önemli adımlardır.⁶⁴

İslam Ülkelerinde Engellilik Oranları (%)

Kaynak: SESRIC

DOĞAL AFETLER VE AFET RİSKİ DURUMU

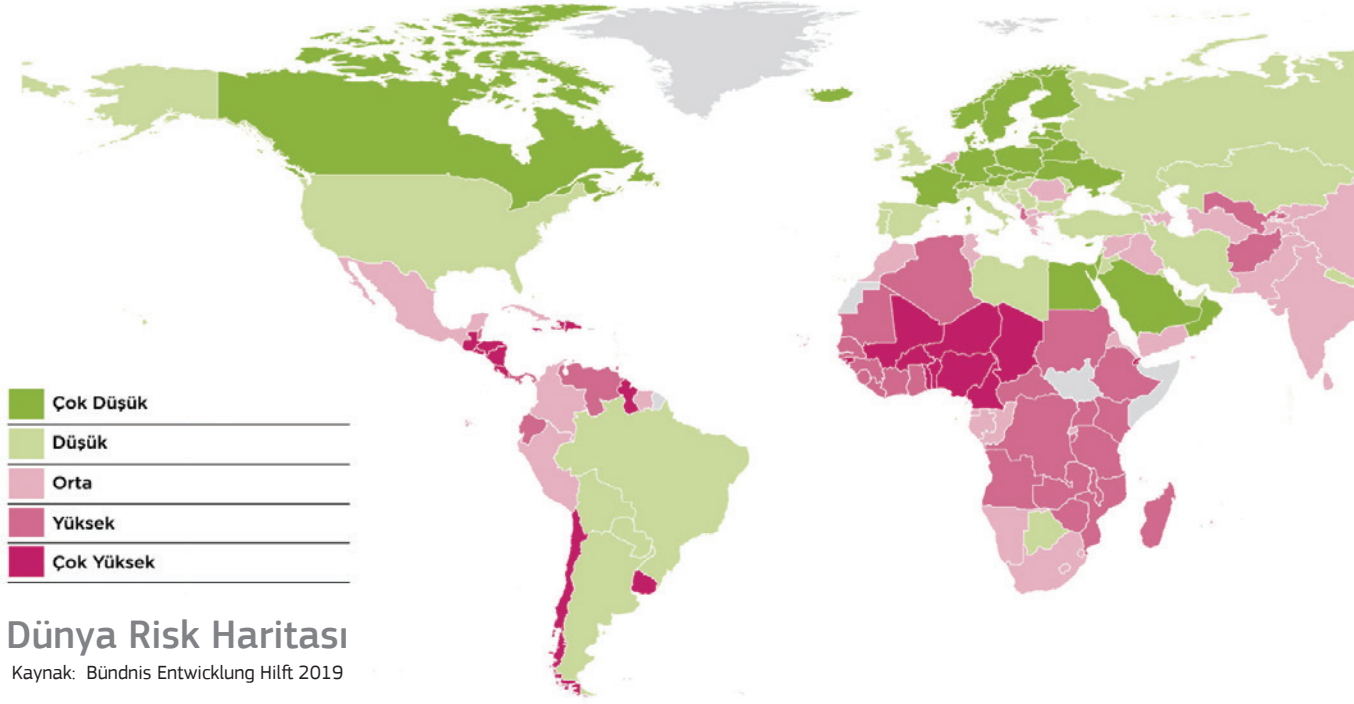
Doğal afetler; meteorolojik ve jeolojik kökenli olarak iki ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Sel, tsunami, fırtına, aşırı sıcaklık, sis, kuraklık, buzulların erimesi ve orman yangınları meteorolojik afetler kategorisinde yer almaktadır. Jeolojik afetler ise deprem, heyelan ve volkanik hareketleri kapsamaktadır.

Son 20 yılda dünya genelinde gerçekleşen doğal afetlere bakıldığında bunların %43,4'ünü (3.148) sellerin oluşturması, iklim değişikliğine bağlı afetlerin sayısında ciddi bir artış olduğunu göstermektedir.⁶⁵

Afete hazırlık, müdahale ve erken uyarı sistemlerinin güçlendirilmesi konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiş olmakla birlikte birçok ülkede yoksulluk, çevresel bozulma, hızlı kentleşme ve tehlike riski ba-

rındıran bölgelerdeki nüfus artışı gibi faktörlerin yönetimi konusunda yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla gerçekleşen doğal afetler sebebiyle ölüm, ekonomik kayıp ve etkilenen insan sayısı (yaralanma, evsiz kalma, yerinden olma, acil yardıma ihtiyaç duyma) rakamları oldukça yüksek seyretmektedir.

1998-2017 yılları arasında doğal afetler sebebiyle 1,3 milyon insan hayatını kaybetmiş ve en az 4,4 milyar insan yaralanmış, evsiz kalmış, yerinden olmuş veya acil yardıma ihtiyaç duyacak hâle gelmiştir. Jeolojik afetlerde meteorolojik afetlere göre daha fazla ölüm gerçekleşmektedir. Ölümlerin çoğunluğu deprem ve akabinde oluşan tsunamiden kaynaklanmaktadır. Son 20 yılda, doğal afetlerden

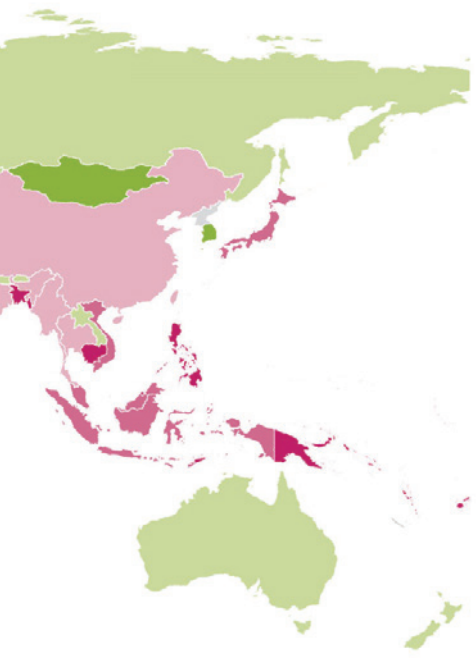
1998-2017 yılları arasında doğal afetler sebebiyle 1,3 milyon insan hayatını kaybetmiş ve en az 4,4 milyar insan yaralanmış, evsiz kalmış, yerinden olmuş veya acil yardıma ihtiyaç duyacak hâle gelmiştir.

kaynaklı toplam ölümlerin %56'sı (747.234 kişi) depremler sonucu meydana gelmiştir. İslam ülkeleri içinde depremlerin en sık görüldüğü yerlerden olan Endonezya, bu tür can kayıplarının en fazla yaşandığı ülkelerden biridir. Son 20 yıldaki doğal afetlerin %17'si (232.680 kişi ölmüştür) ise tropikal tufanlar ve kasırgalar ağırlıklı olmak üzere fırtınalardan kaynaklanmıştır.⁶⁶

Son 20 yılda en fazla sayıda insanın etkilendiği doğal afet türü kuraklıktır. 1998-2017 yılları arasında 1,5 milyar kişiyi etkileyen kuraklık, İslam ülkelerinin önemli bir bölümünün bulunduğu ekvatorial kuşakta meydana gelmiştir. İklim değişikliği, su kaynaklarının azalması, kötü su yönetimi gibi sebeplerle artan kuraklık, en fazla Somali, Sudan ve Çad'ı etkilemiştir.

Son 20 Yılda Meydana Gelen Doğal Afetler

Sel	3.148 olay	%43,4
Fırtına	2.049 olay	%28,2
Deprem	563 olay	%7,8
Aşırı sıcaklık	405 olay	%5,6
Heyelan	378 olay	%5,2
Kuraklık	347 olay	%4,8
Orman yangını	254 olay	%3,5
Volkanik etkinlik	99 olay	%1,4
Diğer	12 olay	%0,2

Dünya genelinde 1998-2017 yılları arasında doğal afetlerden etkilenen ülkelerin toplam ekonomik kayıpları 2,9 trilyon dolardır ve bu kaybın %77'si (2,2 trilyon dolar) iklimle ilgili afetler sebebiyle oluşmuştur.⁶⁷

Dünya Bankası'na göre doğal afetler her yıl 26 milyon insanı yoksulluğa sürüklemektedir; ancak ilginç bir şekilde dünya genelinde gerçekleşen doğal afetlerin en fazla maddi zarara sebep olduğu ilk 10 ülkeden 9'u yüksek gelirli ülkelerdir. Fakat ülkelerin millî gelirleriyle karşılaştırıldığında, en çok kayıp yaşayan 20 ülke arasına sadece bir tane yüksek gelirli ülkenin girdiği görülmektedir; yani ekonomik kayıp yüksek gelirli ülkelerde daha fazla olsa da bu miktar millî gelire oranlandığında düşük gelirli ülkelerin ekonomik olarak doğal afetlerden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Buna göre doğal afetlerin yol açtığı ekonomik kayıp, gelişmiş ülkelerde millî geli-

rin %0,41'i düzeyinde olurken, fakir ülkelerde bu oran %1,8'i bulmaktadır; bu da IMF'nin belirlediği %0,5'lik büyük ekonomik felaket eşiğinin üç kat üzerindedir.⁶⁸

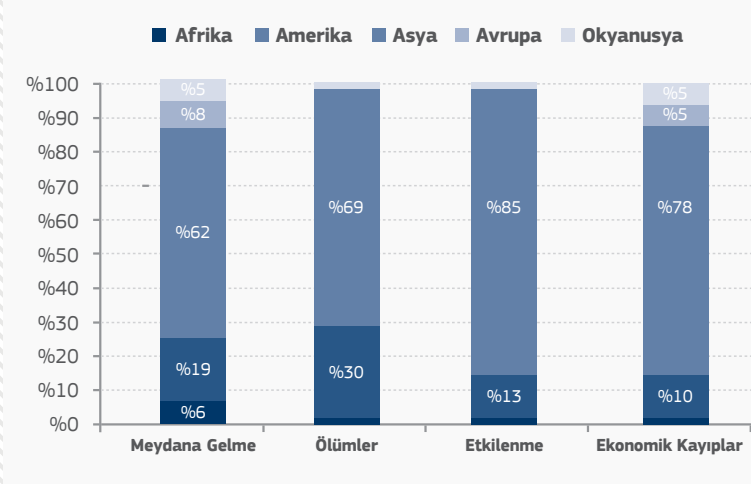
Dünya genelinde meydana gelen doğal afetlerin verilerinin tutulmasıyla ilgili de ciddi bir sorun yaşanmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerde gerçekleşen doğal afetler daha ayrıntılı ve profesyonel bir şekilde raporlanıp kamuoyuyla paylaşılırken düşük gelirli ülkelerde meydana gelen doğal afetlerin raporlanması eksik ve yetersiz olmaktadır. Yüksek gelirli ülkeler 1998-2017 yılları arasında yaşadıkları afetlerin %53'üyle ilgili kayıplarını bildirirken, İslam ülkelerinin büyük bölümü dâhil düşük gelirli ülkeler, kayıplarının sadece %13'ünü rapor etmiştir; dolayısıyla düşük gelirli ülkelerdeki afetlerin yaklaşık %87'si için yeterli veri bulunmamaktadır. Bu nedenle bu rapordaki ekonomik istatistikler, düşük gelirli ülkeler söz konusu olduğunda buzdağının sadece görünen kısmıdır.

Son 20 yılda gerçekleşen afetlerde, İslam ülkelerinin büyük bölümünde ve düşük gelirli ülkelerde, felaketten etkilenen her 1 milyon kişiden ortalama 130'u hayatını kaybederken yüksek gelirli ülkelerde sadece 18 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu da birçok İslam ülkesinde ve yoksul ülkede, doğal afetlere maruz kalan insanların, zengin ülkelerdeki eşdeğer nüfustan yedi kat daha fazla ölüm riskiyle karşı karşıya olduğu anlamına gelmektedir.⁶⁹

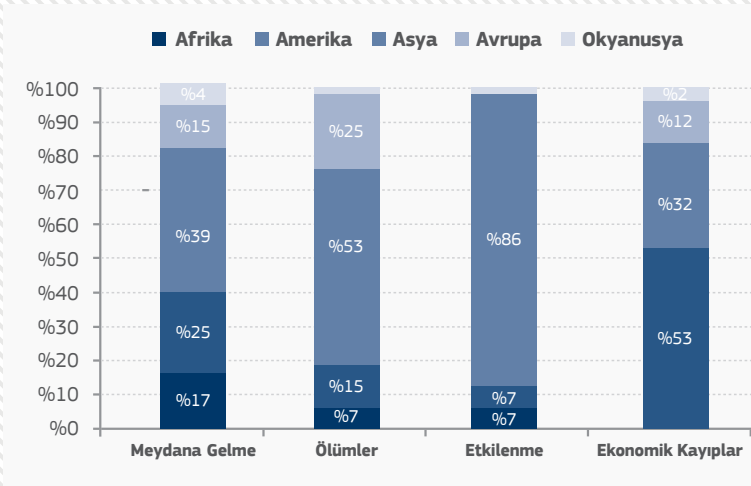
Ölüm dışındaki yaralanma, evini kaybetme, yerinden olma ve acil yardıma ihtiyaç duyma şeklindeki afet sonuçlarından ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların %1,3'ü etkilenirken birçok

Son 20 yılda gerçekleşen afetlerde, İslam ülkelerinin büyük bölümünde ve düşük gelirli ülkelerde, felaketten etkilenen her 1 milyon kişiden ortalama 130'u hayatını kaybederken yüksek gelirli ülkelerde sadece 18 kişi hayatını kaybetmiştir.

Jeolojik Doğal Afetlerin Yol Açtığı İnsani ve Ekonomik Kayıplar, 1998-2017

İklimle İlgili Doğal Afetlerin Yol Açtığı İnsani ve Ekonomik Kayıplar, 1998-2017

Kaynak: CRED

fazla etkilenen yerdir. Son 20 yıldaki jeolojik afetlerin %62'si Asya kıtasında meydana gelmiştir. Bu da dünya genelindeki afetlerden etkilenen tüm insanların %85'inin Asya topluları olduğunu göstermektedir. Eldeki veriler ayrıca bildirilen ekonomik hasarın %78'inin, ölümlerin %69'unun ve kaydedilen diğer tüm etkilerin büyük çoğunluğunun Asya ülkelerinde yaşandığını ortaya koymaktadır.⁷⁰ Bu ülkelerin başında da Endonezya, Pakistan ve Bangladeş gelmektedir.

İklimle ilgili doğal afetler yine Asya'da yoğunlaşsa da (%39) Avrupa'daki aşırı sıcaklıklar, Afrika'daki kuraklık, Okyanusya ve Amerika'daki fırtınalar, bu tür olayların daha geniş bir küresel dağılımı olduğunu ortaya koymaktadır. Ölüm oranları Asya'da yoğunluk gösterse de (%53) jeolojik afetlere göre iklimle ilgili afetlerde daha coğrafik bir dağılım olduğunu söylemek mümkündür. Amerika'da bildirilen yüksek ekonomik kayıplar (53%) büyük ölçüde fırtına hasarından kaynaklanmaktadır. Afetlerin sadece %39'u Asya'da gerçekleşmesine rağmen etkilenenlerin %86'sının bu kıtada olması, sadece nüfus yoğunluğu ile açıklanabilecek bir durum değildir. Nüfus yoğunluğunun yanı sıra düşük gelirli ülkelerin doğal afetler için yeterli önlemleri almamaları ve afet meydana geldikten sonra koordinasyonda yetersiz kalmaları da çok fazla sayıda insanın olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Bu tür afetlerle ilgili Okyanusya ve Afrika'daki rakamların daha düşük görünme sebebi ise, bu kıtalarda yer alan bazı ülkelerin rakamları kasıtlı olarak saklanması veya afetlerin raporlanmasında yetersiz kalmasıdır.⁷¹

İslam ülkesinde ve düşük gelirli ülkelerde bu rakam %7,8'dir. Afet risklerini azaltma hedefini yatırım kararlarına entegre etmek, bu riskleri azaltmanın en ekonomik ve kalıcı yoludur. Bu nedenle afet riskini azaltmaya yönelik yatırımlar, günümüzün değişen iklim koşulları dikkate alındığında ülkeler için sürdürülebilir gelişme sağlamanın ön koşuludur. Dünyanın en kalabalık ve büyük kıtası olan Asya kıtası, tarihsel olarak bütün küresel felaketlerden en

İNSANİ KRİZLERİN ETKİLERİ

ÖLÜMLER

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, hastalıklara bağlı ölüm sebeplerine doğrudan etki etmektedir. Hastalıklara dair metabolik riskler dışarıdan etkiye kapalı olsa da çevresel riskler ekonomik gelişmişlikle önlenebilmektedir. Sağlıklı ve yeterli beslenme, temiz suya erişim, sağlık altyapısının yeterli ve kolay ulaşılabilir olması (doktor, hemşire ve hastane sayısının yeterli olması, sağlık personelinin alanında uzman kişiler olması vb.) gibi unsurlar, hastalıkların ortaya çıkışının geciktirilmesini ve/veya erken önlem alınmasını sağlamaktadır. Anne-bebek ölümleri ve bulaşıcı hastalıklardan kaynaklanan ölümler ise; genellikle basit sağlık kontrolleri, aşı, günlük temiz su ve besin ihtiyacının karşılanmasıyla büyük ölçüde önlenebilmektedir. Kalp damar hastalıkları, solunum yolu hastalıkları ve kanser gibi bulaşıcı olmayan hastalıklar; zatürre, tüberküloz, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar; trafik kazaları, idamlar, intiharlar, doğal afetler, çatışmalar, terör eylemleri ve daha birçok faktör başlıca ölüm sebepleridir. Dünya nüfusunun artması ölüm oranlarını arttırırken, nüfusun yaşlanması da 70 yaş üzeri ölümlerin artması sonucunu doğurmaktadır. Keza 2017 yılında dünya genelinde hayatını kaybeden toplam 56 milyon kişinin yaklaşık yarısının 70 yaş üzeri olduğu belirtilmektedir. Yetişkin ölümleri genellikle bulaşıcı olmayan hastalıklar sebebiyle gerçekleşirken bilhassa beş yaş altı çocuklarda bulaşıcı hastalıklar, yetersiz

beslenme ve doğum sonrası komplikasyonlar en önemli ölüm sebepleri olarak öne çıkmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresi daha uzundur ve ölüm sebepleri de genellikle kanser, siroz gibi yaşam tarzına bağlı hastalıklarla ilgilidir. Bu ülkelerdeki beş yaş altı çocuk ölümlerinin temel sebebi ise, çoğunlukla doğumla ilgili komplikasyonlardır. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde ortalama yaşam süresi daha kısadır ve ölüm sebepleri de genellikle kötü beslenme ve yoksulluğa bağlı hastalıklardır. Bu ülkelerde anne-bebek ölümleri oldukça fazladır ve HIV/AIDS, tüberküloz, zatürre, ishal gibi önlenebilir bulaşıcı hastalıklar, başlıca ölüm sebepleri olarak öne çıkmaktadır.⁷²

İslam ülkelerinde insani krizler sonucu meydana gelen ölümlerin ise genellikle yetersiz sağlık koşulları, doğal afetler ve çatışmalar (terörizm, iç savaş, devletler arası savaş vb.) sebebiyle yaşandığı görülmektedir. Önemli bir kısmı düşük ve orta gelirli olan İslam ülkelerinde yetersiz sağlık koşulları yüzünden hayatını kaybedenlerin oranı oldukça yüksektir. Bilhassa Sahra altı Afrika ülkeleri, beş yaş altı çocuk ölümleri ağırlıklı olmak üzere, önlenebilir hastalıklar sebebiyle gerçekleşen ölümlerde ilk sıralarda yer almaktadır. İslam ülkelerinde bu nevi ölümlerle ilgili yıllık rakamlar öngörülebilmeyle birlikte, genellikle beklenmedik zamanlarda birdenbire ortaya çıkan doğal afetler ve çatışmalara bağlı can kayıpla-

2018 yılında dünya genelinde doğal afetler sebebiyle yaşanan can kayıplarının %79,8'i Asya'da meydana gelmiştir.

rının boyutlarını tahmin etmek pek mümkün olamamaktadır.

En fazla ölüme sebebiyet veren doğal afetlerin başında depremler gelmektedir. Son 20 yılda doğal afetlerden kaynaklı ölümlerin %56'sı (747.234 kişi) depremler sonucu gerçekleşmiştir; bunu fırtına (%17), kuraklık (%13) ve seller (%11) izlemektedir.⁷³ Doğal afet-

Küresel Terörizm Veritabanı'na göre 2017'deki terör eylemlerinin %35'i Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gerçekleşirken bu olaylarda 10.819 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakam aynı yıl terör eylemlerinde hayatını kaybeden sivillerin %41'ini oluşturmaktadır.

lerden en yoğun şekilde etkilenen ülkeler Asya'daki İslam ülkeleridir. Örneğin 2018 yılında dünya genelinde doğal afetler sebebiyle yaşanan can kayıplarının %79,8'i Asya'da meydana gelmiştir; bu kayıpların önemli bir kısmı da Pakistan, Bangladeş ve Endonezya gibi yüksek nüfuslu ülkelerdeki sel, deprem ve tsunami gibi afetlerde yaşanmıştır.⁷⁴ Yaklaşık 1 milyar Müslüman'ın yaşadığı Asya kıtası, geçmişten bu yana Müslümanların doğal afetlerden en fazla etkilendikleri bölge olagelmıştır. Bu sayının artmasında nüfusun bu bölgede yoğunluk göstermesi de önemli bir etkidir. Öte yandan 550 milyonluk bir Müslüman nüfusa sahip Afrika'da ise insanlar genellikle kuraklık, kıtlık ve bulaşıcı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybetmektedir.

370 milyon Müslüman'a ev sahipliği yapan Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki İslam ülkelerindeki ölümlerin büyük bölümü ise, doğal afetlerden daha çok, insan eliyle üretilmiş kriz, afet ve savaşlardan kaynaklanmaktadır.

Dünya genelinde çatışmalar ve çatışmaların tarafları artsa da çatışmalardaki ölüm oranlarında azalma eğilimi gözlenmektedir (2018'deki çatışmalarda 76.000-100.000 arasında insan hayatını kaybetmiştir).⁷⁵ Dünyadaki çatışmaların %60'ı ve bu çatışmalar sonucu gerçekleşen ölümlerin %80'i İslam ülkelerinde meydana gelmiştir.⁷⁶ Bu oran 2014 yılındaki çatışma kaynaklı ölümlerle karşılaştırıldığında %43'lük bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün sebebi ise, Suriye ve Irak'taki çatışmaların şiddetinin önceki yıllara göre nispeten azalmış olmasıdır. Öte yandan Afganistan ve Yemen'deki şiddet olaylarının ve yaşanan can kayıplarının yıldan yıla artmaya devam ettiği bilinmektedir.⁷⁷

Çatışmalarda ana aktör hâlen devletler olmakla birlikte, çatışmalar zamanla daha fazla uluslararasılaşmaktadır; yani dış devletler fiilen çatışmalara dâhil olmakta veya çatışmaların bir veya birden fazla tarafına askerî yardım sağlamaktadır. Bu da çatışmaların daha uzun süreli ve daha kanlı olması gibi bir sonuç doğurmaktadır.

Çatışmaların doğasını etkileyen bir diğer husus ise siyasal şiddet ve terörün yaygınlaşmasıdır. Bilhassa Suriye'de yaşanan savaşla birlikte DAES'in güç kazanması sonrasında bu tür olaylara en çok muhatap olan ve bunlardan en fazla zarar gören ülkeler İslam ülkeleri olmuştur. *Küresel Terörizm Veritabanı'na göre 2017'deki terör eylemler-*

rinin %35'i (3.789 olay) Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da gerçekleşirken bu olaylarda 10.819 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakam aynı yıl terör eylemlerinde hayatını kaybeden sivililerin %41'ini oluşturmaktadır. Akabinde Güney Asya (3.430 olay-

da 7.664 ölüm), Sahra altı Afrika (1.970 olayda 6.712 ölüm) ve Güneydoğu Asya (1.020 olayda 811 ölüm) bölgeleri gelmektedir.⁷⁸

Terör olayları sonucunda yaşanan can kayıplarının %90'ı İslam ülkelerinde meydana gelmiştir.⁷⁹

GÖÇLER

Çatışmaların ve doğal afetlerin yol açtığı en önemli insani krizlerden biri de "mülteci, iç göçmen (*Internally Displaced People-IDP*), sığınmacı" gibi birçok farklı hukuki statüye sahip, ama en temel ortak yanı "yerinden edilmişlik" olan kişilerin durumudur. BM'de 1951 Cenevre Konvansiyonu çerçevesinde kabul edilen *Mülteciler Sözleşmesi*'nde "mülteci"; ırkından, dininden, tabiiyetinden, belli bir toplumsal gruba mensubiyetinden, siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından korkan ve bu korkusunda haklı olan kişidir. Bu tanım dolayısıyla da doğal afetler, çevresel etkenler ve iklim değişiklikleri nedeniyle yerinden olan ve literatürde "iklim mültecileri" olarak anılan kişilerin korunmasına ilişkin uluslararası çapta bir yasal düzenleme henüz bulunmamaktadır.⁸⁰

İklim değişiklikleri ve doğal afetler sebebiyle göçlerin her yıl giderek artması, bu konuda uluslararası bir düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Zira BM raporlarına göre iklim değişiklikleriyle bağlantılı olarak meydana gelen afetlerin sayısı son 20 yılda iki katına çıkmıştır⁸¹ ve sadece 2018 yılında 144 ülkeden 17,2 milyon insan doğal afetler sebebiyle göç etmek zorunda kalmıştır. 2008-2018 yılları arasında bakıldığında, bu sayının 265 milyonu bulunduğu görülmektedir.⁸² Dünya Bankası'nın 2018'de hazırladığı rapora göre, 2050 yılına ka-

dar Latin Amerika, Güney Asya ve Sahra altı Afrika ülkelerinde yaşayanlar yoğunluklu olmak üzere, 140 milyon kişi iklim değişikliği sebebiyle göç etmek zorunda kalabilir.⁸³

Yukarıda belirtilen hukuki çerçeveye göre, dünya genelinde yerinden edilmiş kişi sayısı toplam 74,8 milyondur. Bu rakam İngiltere, Fransa, Malezya, Suudi Arabistan gibi ayrı ayrı birçok ülkenin nüfusundan daha fazlasına tekabül etmektedir. Bu rakamın %55'ini (41,4 milyon kişi) farklı gerekçelerle bulunduğu bölgeyi terk ederek ülke içinde yer değiştirenler, yani IDP'ler, %27'sini (20,4 milyon kişi) ise ülke dışına çıkmak suretiyle yer değiştirenler, yani mülteciler (*refugees*) oluşturmaktadır.⁸⁴

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan çatışmaların İslam ülkelerinde yoğunlaşması, dünyadaki yerinden edilmiş ve zorunlu göçe maruz kalmış kişilerin çoğunlukla Müslümanlar olmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla İslam ülkeleri bu konuda merkezî bir role sahiptir. Dünya genelinde toplam yerinden edilmiş ve zorunlu göçe maruz kalmış kişilerin üçte ikisi İslam ülkeleri vatandaşlarıdır; aynı zamanda yine İslam ülkeleri toplam göçmen nüfusunun yarısından fazlasına ev sahipliği yapmaktadır. İslam ülkelerinin birçoğu kaynak, geçiş veya varış noktalarından bir veya birkaçı olmak suretiyle sürekli olarak göçmenlerle/mültecilerle ve onlara dair

Dünya Bankası'nın 2018'de hazırladığı rapora göre, 2050 yılına kadar Latin Amerika, Güney Asya ve Sahra altı Afrika ülkelerinde yaşayanlar yoğunluklu olmak üzere, 140 milyon kişi iklim değişikliği sebebiyle göç etmek zorunda kalabilir.

Dünya genelinde yerinden edilmiş kişilerin korunması hususunda küresel sorumluluk adaletsiz bir şekilde dağılmakta ve bu sorumluluğun çok büyük bir kısmı Türkiye başta olmak üzere birkaç İslam ülkesi tarafından omuzlanmaktadır.

sorunlarla karşı karşıyadır. Dünya çapında yerinden edilmiş kişilerin korunması hususunda küresel sorumluluk adaletsiz bir şekilde dağılmakta ve bu sorumluluğun çok büyük bir kısmı Türkiye başta olmak üzere birkaç İslam ülkesi tarafından omuzlanmaktadır.⁸⁵

Filistin, Afganistan ve Irak'ta yaşanan uzun süreli savaşlar, yıllardır devam eden bir mülteci sorununa sebep olsa da bu konu ancak Suriye, Yemen, Güney Sudan, Myanmar gibi birçok bölgede eş zamanlı olarak yaşanan çatışmalar akabinde dünya kamuoyunun birincil gündem maddelerinden biri hâline gelmiştir. Mülteci/sığınmacı/göçmen konusu bugün uluslararası kamuoyunun en önemli gündem maddelerinden biri olsa da sorunun çözümü noktasında fazla bir çabanın

gösterildiğini söylemek pek mümkün değildir.

2011 yılında başlayan Suriye'deki çatışmalar, en büyük yerinden edilmiş kişi nüfusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu savaş sürecinde 6,2 milyonu mülteci olmak üzere toplamda 12,8 milyon Suriyeli yerinden edilmiştir. 1948'de Siyonist Yahudilerin Filistin'de İsrail'in bir devlet olarak varlığını ilan etmesinden bu yana da dünyanın en büyük mülteci sorunu Filistinli Araplar olmuştur. Tarihî Filistin topraklarından zorla çıkarılan 2,2 milyon Filistinli, Batı Şeria ve Gazze'ye gitmiş ve IDP olarak burada yaşamaya başlamıştır. Batı Şeria, Gazze, Ürdün, Lübnan ve Suriye'de yerinden edilmiş durumda 6 milyon Filistinli olsa da dünyanın farklı bölgeleri de dikkate alındığında bu rakamın 7 milyonu aştı-

ği kaydedilmektedir. Önce 1979 yılında Rusya'nın daha sonra da 2001 yılında ABD'nin işgaliyle büyük yıkıma uğrayan Afganistan, İslam ülkeleri arasında yerinden edilmiş kişi nüfusu bakımından üçüncü sıradadır.

Türkiye, Suriye'deki savaşın başlamasının ardından yerinden edilmiş kişilerle ilgili olarak büyük bir sorumluluk örneği sergilemiş ve milyonlarca sığınmacıya kapılarını açmıştır. 4 milyondan fazla Suriye, Irak, Doğu Türkistan ve Afrika kökenli sığınmacıya ev sahipliği yapan Türkiye, İslam ülkeleri arasında en büyük mülteci/sığınmacı nüfusuna sahip ülkedir. Tür-

kiye'yi, 1948'den bu yana Filistinlilerin kitleler hâlinde göç ettiği Ürdün takip etmektedir. Aradan geçen uzun süre sonunda Filistinliler Ürdün nüfusunun %70'ini oluşturur hâle gelmiştir; ancak birçoğunun Ürdün vatandaşlığı bulunması, onları bu statüden kurtarmakta ve ülkedeki resmî Filistinli mülteci sayısını 500.000 civarına çekmektedir. Lübnan da Ürdün gibi Filistinlilerin yoğun olarak göç ettiği ülkelerden biridir. Suriye savaşı öncesinde yaklaşık 500.000 Filistinliye ev sahipliği yapan Lübnan'da Suriye savaşından sonra toplam mülteci sayısı 1,5 milyona yaklaşmıştır.

İslam Dünyasında Çatışma Bölgeleri ve İnsani Durum

	Suriye	Filistin	Yemen	Afganistan	Irak	Somali
Çatışmanın başladığı tarih	2011	1948	2015	2001	2003	1991
Çatışmanın tarafları	Beşşar Esed yönetimi, ABD, Rusya, İran, Türkiye, Suriye Millî Ordusu ve diğer muhalif gruplar, DAEŞ, YPG	Filistinli Araplar, Siyonist Yahudiler	Abdurabbu Mansur hükümeti, Husiler, İran, Suudi Arabistan	Taliban, Afgan hükümeti, ABD	Haydar el-Abadi Hükümeti, DAEŞ, İran, ABD	El-Şebab, Somali hükümeti
Yerinden edilmiş kişi sayısı	12,8 milyon	6 milyon	2,3 milyon	4,5 milyon	2,3 milyon	3,5 milyon
Kişi başına düşen gelir (2017)	831 dolar	3.095 dolar	Veri bulunmuyor.	619 dolar	4.756 dolar	104 dolar
İşsizlik oranı	%8,60 (2010)	%30,18 (2018)	%12,9 (2018)	Veri bulunmuyor.	%13 (2017)	Veri bulunmuyor.
Yetersiz beslenme oranı	Veri bulunmuyor.	Veri bulunmuyor.	%34,40 (2016)	%30,30 (2016)	%27,70 (2016)	Veri bulunmuyor.
Hastane yatakları oranı (10.000 kişi için)	15 (2014)	12 (1996)	Veri bulunmuyor.	5 (2015)	14 (2014)	9 (2014)
Kişi başına düşen yenilenebilir su kaynağı (2017)	908 m ³ /kişi/yıl	179,30 m ³ /kişi/yıl	Veri bulunmuyor.	2.008 m ³ /kişi/yıl	2.467 m ³ /kişi/yıl	1.363 m ³ /kişi/yıl
Ortalama yaşam süresi (2017)	70,97	73,74	66	64,13	70,29	56,71
Okuryazarlık oranı (Yetişkin)	%86,30 (2015)	97,22% (2018)	%66,9 (2015)	%43 (2018)	%50,1 (2018)	Veri bulunmuyor.
Okul dışı kalan çocuk sayısı	2 milyonun üzerinde	0	2 milyon	3,7 milyon	3,2 milyon	Veri bulunmuyor.
Anne ölüm oranı (100.000 doğumda - 2015)	68	45	385	396	50	732
Çocuk ölüm oranı (5 yaş altı/1.000 doğumda - 2017)	17 (6.985 çocuk)	20,9 (3.190 çocuk)	55,40 (47.966 çocuk)	67,90 (77.300 çocuk)	30,4 (37.331 çocuk)	127,2 (77.644 çocuk)

SONUÇ

İslam coğrafyasına ilişkin insani göstergelerin ortaya koyduğu rakamlar ve dünyanın diğer ülkeleri ile yapılan karşılaştırmalar, bu konuda bir hayli mesafe alınması gerektiğini göstermektedir. Eğitimden sağlığa ve sosyoekonomik kalkınmaya kadar birçok insani veri, İslam dünyasında öncelenmesi gereken başlıklara işaret ediyor olmanın yanında, bunlara sebep olan iç ve dış faktörleri de ortaya koymaktadır. Bu verilerin doğru değerlendirilmesi ise çözüm için hayati önem taşımaktadır.

İslam dünyasının içinde bulunduğu insani sorunların dış sebepleri genellikle sömürge mirası, ekonomik, askerî, siyasi baskılar ve yaptırımlar, işgaller ve kriz ithali gibi görünür sebeplere dayanmaktadır. Ayrıca tekil olarak her bir ülkenin kendi iç dinamikleri de birtakım insani sorunların oluşmasında etkili olmaktadır. Özellikle kötü yönetim, fiziki altyapının ihmali, yolsuzluk, iç istikrarsızlık gibi unsurlar bu bağlamda öne çıkmaktadır.

İslam dünyasındaki her bir ülkenin kendine özgü tarihî mirası, ekonomik ve sosyal altyapı potansiyeli, farklı siyasi ve toplumsal yapılar ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Kimi ülkelerdeki insani krizlerde insan eliyle üretilmiş sorunlar öne çıkarken, kimi ülkelerde ise olumsuz coğrafi koşulların getirdiği doğal sebepler dikkat çekmektedir. İslam dünyasındaki her bir ülkenin insani anlamda sorunları nitelik ve nicelik olarak birbirinden farklılık gösterdiğinden, toptancı yaklaşımlar yerine bölgeye özgü çözümler üretilmesi kaçınılmaz hâle gelmektedir. Bu açıdan insani duruma ilişkin olumsuz tabloda her bir ülke

kendi çözümünü bulmak gibi bir sorumluluğa sahiptir.

İslam dünyasındaki karamsar insani tabloya ilişkin tarihî veya güncel siyasi faktörler önemli belirleyici etkenler olmakla birlikte, toplumun insani kalitesi ve beşeri potansiyeli ile bağlantılı unsurların çok daha önemli olduğuna kuşku yoktur. Bugün İslam dünyasında eğitime ilişkin rakamların dünyanın çok gerisinde olması veya ekonomik geri kalmışlık, yolsuzluk ve sosyal adaletin sağlanamamış olması sadece dış unsurlarla izah edilemez. Benzer şiddette yaşanan bir doğal afette Batı'daki can kayıpları en alt seviyedeysen İslam ülkelerinde binlerce insanın hayatını kaybetmesinin sebebi o ülkenin siyasi, beşeri ve fiziksel altyapısında aranmalıdır.

Bu nedenle mevcut olumsuz insani durumu tersine çevirip ilerleme kaydedebilmek için yapılacak işler arasında, istikrarlı siyasi kurumlar oluşturmaktan fiziki altyapıyı güçlendirmeye, sosyal adaleti sağlamaktan ekonomik kalkınma ve refahı temine kadar birbiri ile iç içe geçmiş onlarca adım bulunmaktadır.

Bugün sosyal ve ekonomik olarak dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında olmasalar da -birkaçı hariç- İslam ülkelerinin büyük bölümü kendi halklarına belirli bir refahı sağlayabilecek güçtedir. Mevcut olumsuz insani göstergeleri iyileştirmek için yapılması gereken ise; kısa, orta ve uzun vadeli adımların iyi bir şekilde planlanarak insan hayatını ve onurunu merkeze alan adil bir politika olarak uygulanmasıdır. Bu süreçte hükümet ve yerel sivil toplum örgütlerinin birlikte çalışması kaçınılmazdır.

SONNOTLAR

- ¹ Bu raporda "İslam dünyası/ülkeleri" ifadesi ile kastedilen ülkeler İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkelerdir.
- ² Ebulfazl İzzetî, *İslâm'da Siyaset Teorisi*, (çev.) Yasin Demirkan, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, ss. 48-49.
- ³ Alper İplikçi, "Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4):1527-1540, Aralık 2017, ss. 1538-1539.
- ⁴ Nadège Mougel, "World War I casualties", CVCE, 2011, <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-1-1%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20I%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf>
- ⁵ "World War II casualties", 2011, <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-2-0%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20II%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf>
- ⁶ Kemal İnat, Burhanettein Duran, Muhittin Ataman (ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Cilt 1, Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım, 2010, ss. 2-6.
- ⁷ Nils Petter Gleditsch & Ida Rudolfsen, "Are Muslim countries more prone to violence?", *Research and Politics*, 3(2): 1-9, 2016, s. 4.
- ⁸ Gleditsch & Rudolfsen, s. 5.
- ⁹ Gleditsch & Rudolfsen, ss. 6-7.
- ¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Cafer Talha Şeker, *Ortadoğu Savaşları ve Batılı Silah Şirketleri*, İNSAMER, 2019.
- ¹¹ *OIC Economic Outlook 2018*, The Statistical, Economic and Social Research and Training Centre for Islamic Countries (SESRIC), s. 29.
- ¹² *age.*, ss. 111-112.
- ¹³ *age.*, s. 32.
- ¹⁴ İslam ülkeleri arasında kişi başına düşen gelir sıralamasında Türkiye 10. sırada yer almaktadır (%2,8), *age.*, ss.32.
- ¹⁵ *age.*, ss. 29-32.
- ¹⁶ *age.*, s. 33.
- ¹⁷ *Prospects and Challenges of OIC Member Countries Swot Outlook 2018*, SESRIC, ss. 2-4.
- ¹⁸ "World Employment Social Outlook", International Labour Organization (ILO), 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf
- ¹⁹ "The World Bank in West Bank and Gaza", The World Bank, 2019, <https://www.worldbank.org/en/country/westbankandgaza/overview>
- ²⁰ *OIC Economic Outlook 2018*, ss. 40-41.
- ²¹ *age.*, s. 42.
- ²² *age.*, ss. 44-45.
- ²³ *age.*, ss. 61-62.
- ²⁴ *age.*, ss. 62-63.
- ²⁵ "Why is food security important for the country's development?", Funds for NGOs, Mart 2019, <https://www2.fundsformgos.org/listing/why-is-food-security-important-for-the-countries-development/>
- ²⁶ "68% of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN", UN Department of Economic and Social Affairs, 2018, <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/2018-revision-of-world-urbanization-prospects.html>
- ²⁷ *OIC Economic Outlook 2018*, ss. 100-102.
- ²⁸ *age.*, s. 103.
- ²⁹ *OIC Water Report*, SESRIC, 2018, ss. 30-40; *OIC Economic Outlook 2018*, ss. 103-108.
- ³⁰ *OIC Health Report*, SESRIC, 2017, ss. 3-6.
- ³¹ *age.*, ss. 10-12.
- ³² *age.*, s. 12.
- ³³ *age.*, ss. 12-15.
- ³⁴ *age.*, ss. 16-18.
- ³⁵ *age.*, ss. 18-19.
- ³⁶ *age.*, s. 20.
- ³⁷ *age.*, s. 22.
- ³⁸ *age.*, ss. 23-24.
- ³⁹ *age.*, s. 25.
- ⁴⁰ *age.*, ss. 26-27.
- ⁴¹ *age.*, s. 28.
- ⁴² *Statistical Yearbook on OIC Member Countries*, SESRIC, 2018, s. 54.
- ⁴³ *age.*, s. 54.
- ⁴⁴ *age.*, s. 55.
- ⁴⁵ *OIC Economic Outlook 2018*, s. 154.

- ⁴⁶ *OIC Women and Development Report*, SESRIC, 2018, ss. 28-31.
- ⁴⁷ *State of Children in OIC Member Countries*, SESRIC, 2017, ss. 3-5.
- ⁴⁸ *OIC Women and Development Report*, s. 52.
- ⁴⁹ *OIC Health Report*, ss. 45-47.
- ⁵⁰ *State of Children in OIC Member Countries*, ss. 7-9.
- ⁵¹ *age*, ss. 7-17.
- ⁵² *OIC Women and Development Report*, ss. 20-21.
- ⁵³ Borge Brende, "Why education is the key to development", World Economic Forum, 2015, <https://www.weforum.org/agenda/2015/07/why-education-is-the-key-to-development/>
- ⁵⁴ Eric A. Hanushek & Ludger Woessmann, "Universal Basic Skills: What countries stand to gain", OECD, 2015, https://read.oecd-ilibrary.org/education/universal-basic-skills_9789264234833-en#page84
- ⁵⁵ *OIC Women and Development Report*, ss. 25-26.
- ⁵⁶ *age*, ss. 28-30.
- ⁵⁷ *age*, ss.19-32.
- ⁵⁸ *State of Children in OIC Member Countries*, ss. 51-54.
- ⁵⁹ *age*, ss. 50-51.
- ⁶⁰ *age*, ss. 54-56.
- ⁶¹ Cem Tintin, *OIC Outlook Reports: People with Disabilities and Special Needs in OIC Countries*, SESRIC, 2018, s. 1.
- ⁶² *age*, ss. 4-5.
- ⁶³ *age*, ss. 5-6.
- ⁶⁴ *age*, ss. 10-15.
- ⁶⁵ P. Wallemacq, R. Below, D. McLean, *Economic Losses, Poverty & Disasters: 1998-2017*, Centre for Research on the Epidemiology of Disaster (CREED) & UN Office for Disaster Risk Education (UNISDR), 2018, s. 7.
- ⁶⁶ Wallemacq, Below, McLean, s. 3.
- ⁶⁷ *age*, s. 3.
- ⁶⁸ *age*, s. 16.
- ⁶⁹ *age*, s. 3.
- ⁷⁰ *age*, s. 17.
- ⁷¹ *age*, s. 18.
- ⁷² Hannah Ritchie & Max Roser, "Causes of Death", Our World in Data, <https://ourworldindata.org/causes-of-death#>
- ⁷³ Wallemacq, Below, McLean, s. 9.
- ⁷⁴ "Natural Disaster 2018", CREED, 2019, <https://www.cred.be/natural-disasters-2018>
- ⁷⁵ "While Overall Violence has Declined in 2018, Conflict is Spreading", Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), 2018, <https://www.acledata.com/2018/12/21/press-release-while-overall-violence-has-declined-in-2018-conflict-is-spreading/>
- ⁷⁶ "Resilience Building Studies: Conflicts, Peace and Security", SESRIC, <http://www.sesric.org/conflicts-peace-security.php>
- ⁷⁷ Therese Pettersson, Stina Högbladh, Magnus Öberg, "Organized violence, 1989-2018 and peace agreements", *Journal of Peace Research*, 2019, Vol. 56(4) 589-603, <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0022343319856046>
- ⁷⁸ "Global Terrorism in 2017", Global Terrorism Database, 2018, https://www.start.umd.edu/pubs/START_GTD_Overview2017_July2018.pdf
- ⁷⁹ "Resilience Building Studies: Displacement and Forced Migration", SESRIC, <http://www.sesric.org/displacement-forced-migration.php>
- ⁸⁰ Ömer Öztürk, *İklimsel Göç: Dünyaya ve Türkiye'ye Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Haziran 2018, https://www.academia.edu/37585554/%C4%B0klimsel_G%C3%B6%C3%A7_D%C3%BCnyaya_ve_T%C3%BCrkiye_Yans%C4%B1malar%C4%B1.pdf
- ⁸¹ İsmet Akbaş, "İklim Değişikliği ve İklim Mültecileri: Genel Bir Bakış", *Social Sciences Studies Journal*, Cilt 4, Sayı 24, s. 5162, http://sssjournal.com/Makaleler/1904358247_35_4-24.ID977.%20Akba%5f_5159-5172.pdf
- ⁸² "1 yılda 17,2 milyon insan iklim değişikliği yüzünden göç etti", *Hürriyet*, 11.07.2019, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/1-yilda-17-2-milyon-insan-iklim-degisikligi-yuzunden-goc-etti-41270692>
- ⁸³ "Dünya Bankası Grubu Yeni Raporu: "İklim Değişikliği 140 Milyon Kişiyi İç Göçe Zorlayabilir", *İklim Haber*, 21.03.2018, <https://www.iklimhaber.org/dunya-bankasi-grubu-yeni-raporu-iklim-degisikligi-140-milyon-kisiyi-ic-goce-zorlayabilir/>
- ⁸⁴ *Global Report 2018*, UNHCR The UN Refugee Agency, 2019, s. 4.
- ⁸⁵ "Resilience Building Studies...".
- ⁸⁶ *Global Report 2018*, 2019.
- ⁸⁷ "Global Trends; Forced Displacement in 2018", UNHCR The UN Refugee Agency, 2019, <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf>; "Where We Work?", UNRWA, <https://www.unrwa.org/where-we-work>

İNSAMER

İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مرکز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Karag mruk Mh. Kaleboyu Cd. Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091 Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

Dünya nüfusunun dörtte birini oluşturan İslam dünyasında birbirinden çok farklı coğrafi koşullar, siyasi yapılar ve ekonomik kalkınmışlık düzeyleri söz konusudur. Her bir İslam ülkesindeki insani durum, sayılan koşulların yanı sıra sömürgecilik mirası, Batı'ya olan bağımlılık düzeyi, eğitim seviyesi ve kalitesi, doğal afet riski, siyasi istikrarsızlığa yatkınlık gibi birçok unsura bağlı olarak şekillenmektedir. Mevcut insani durumu ortaya koyan genel koşulların yanı sıra bir de bunları ağırlaştırıran ama kolaylıkla ayırt edilemeyen potansiyel unsurlar söz konusudur. Bu yönüyle bazı ülkelerin insani altyapılarının oluşumunda belirgin rol oynamış olan sömürge mirası ve bugün var olan dış bağımlılık ilişkileri dikkat çekicidir. Bu rapor, bu arka plan doğrultusunda İslam dünyasının içinde bulunduğu insani durumla ilgili genel tabloyu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

www.insamer.com

info@insamer.com

INSAMER

İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

